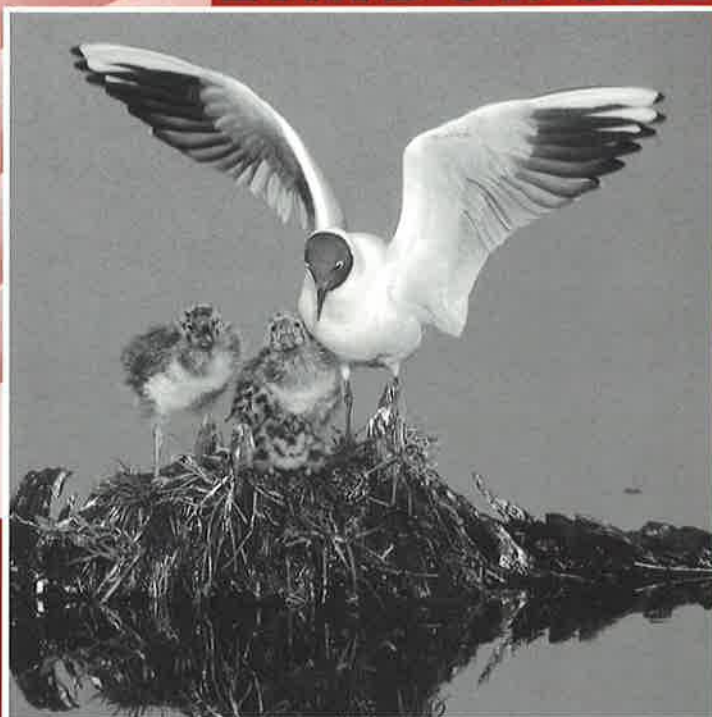

LIMBURGSE

VOGELS

3

JAARGANG 8 / 1997

HERFSTNUMMER

Een uitgave van de
Vogelstudiegroep van
het Natuurhistorisch
Genootschap in Limburg

LIMBURGSE VOGELS

Opgericht in maart 1989, is een uitgave van de Vogelstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Limburgse Vogels verschijnt driemaal per jaar en publiceert artikelen, mededelingen en andere informatie op veldornithologisch gebied in Limburg.

Eindredactie Frans Schepers

Redactie Max Berlijn
David Beyen
Jan Boeren
Gijs Kurstjens
Rob van der Laak
Boena van Noorden

Fotoredactie Max Berlijn, Wilhelminastraat 9, 6285 AS Epen (043-4552511)

Redactie-secretaris Rob van der Laak, Bethlehemstraat 34, 6418 GK Heerlen
(045-5423454)

Figuren een diagrammen Henk Offringa

Layout & zetwerk *bvdm*, Bureau van de Manakker, Grafische producties bv, Maastricht

Drukwerk Swalmer Handelsdrukkerij b.v.

Abonnementenadministratie Mignon van Seggelen, Vogelstudiegroep Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Postbus 882, 6200 AW Maastricht

Abonnementen f 22,50 per jaar, overmaken op postgiro 1134234, t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, o.v.v. 'Limburgse Vogels'. Leden van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg betalen f 17,50 per jaar. Bedrijven, instellingen, verenigingen e.d. betalen minimaal f 35,- per jaar.
Voor België is de prijs BFR 450,- (leden NHG BFR 350,-; bedrijven, instellingen e.d. BFR 650,-), over te maken op gironummer 000-1507143-54 o.v.v. 'Limburgse Vogels'.

Adreswijzigingen, opzeggingen, klachten en dergelijke schriftelijk doorgeven aan de abonnementenadministratie, Natuurhistorisch Genootschap te Maastricht (adres zie boven). Opzeggingen dienen voor 1 januari van het nieuwe kalenderjaar te geschieden.

Foto omslag *Kokmeeuw op nest, Groote Peel (foto: R. Schols)*

De Kokmeeuw in de Grootte Peel; over noodzaak en effecten van aantalsregulatie

Carlo van Seggelen & Piet Zegers

Al vele decennia is de Kokmeeuw de talrijkste broedvogel in de Grootte Peel. Sinds de vestiging in 1933 nam de soort hier sterk in aantal toe. Aanvankelijk werden allerlei maatregelen getroffen om het aantal te doen stijgen. Zo blij als men in de veertiger jaren met de Kokmeeuw was, zo somber was men rond 1970. Toen werd reeds een nadelig effect van de kokmeeuwenmest op oligotrofe (hoogveen) vegetaties verondersteld (Van Dijk & Van Os, 1982). In 1970 werd daarom begonnen met een beperking van de aantallen. Men trachtte hiermee de alsmaar groeiende populatie in toom te houden. In andere delen van het land werden Kokmeeuwen al vele decennia bestreden. Het verzet tegen verdere groei van de kokmeeuwenpopulatie nam vanaf de zeventiger jaren sterk toe en bezorgde de Kokmeeuw een slecht imago, zelfs bij vele natuurbeschermers. De laatste jaren daalt de kokmeeuwenpopulatie in Nederland en in de Grootte Peel dramatisch (Van Dijk *et al.*, 1996; Van Seggelen, 1997). Ook in grote delen van Duitsland dalen de aantallen Kokmeeuwen sterk (Bellebaum & Ikemeyer, 1996). Vanaf

1970 werd naast het feitelijke populatiebeheer ook veel gediscussieerd over de effectiviteit en noodzaak van het rapen van eieren. In dit artikel wordt de geschiedenis van de Kokmeeuw als broedvogel in de Grootte Peel vanaf het moment van vestiging in beeld gebracht en wordt een relatie gelegd met een belangrijke doelstelling van het beheer van de Grootte Peel, namelijk instandhouding en regeneratie van hoogveenvegetaties. Tevens wordt 25 jaar populatiebeheer in de Grootte Peel geëvalueerd. Aan het einde van het artikel worden aanbevelingen gedaan hoe in de toekomst omgegaan kan worden met het beheer van de Kokmeeuw in de Grootte Peel.

De Kokmeeuw in de Grootte Peel

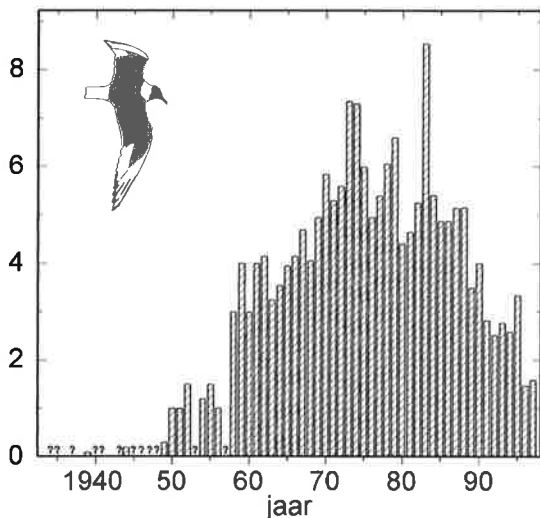
Materiaal en methode

In de periode 1933-1997 zijn de aanwezige aantallen Kokmeeuwen op verschillende manieren vastgesteld. Tot 1958 zijn de gegevens fragmentarisch en veelal afkomstig van ornithologen die op excursie in de Peel kwamen. In de vijftiger jaren worden voorts door G. van Deursen, broedjager en mede-eigenaar van delen van de Grootte Peel, diverse opgaven van aantallen broedparen van de Kokmeeuw gedaan.

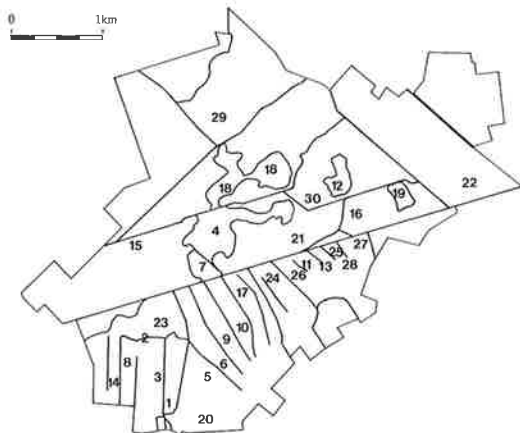
Vanaf 1958, het jaar waarin M.H. van Deursen als reservaatbewaker in dienst trad van Staatsbosbeheer, werden vogelinventarisaties op een meer gestructureerde wijze uitgevoerd. Van Deursen inventariseerde jaarlijks een selectie schaarse en karakteristieke vogelsoorten op het aantal aanwezige broedparen of territoria. Jaarlijks werden verspreidingskaarten gemaakt waarbij de Kokmeeuw altijd een grote aandacht genoot. Uit de periode dat Van Deursen in de Grootte Peel werkzaam was (1958-1991) zijn gegevens bekend over het aantal broedparen, verspreiding en het aantal geraapte nesten (archief M.H. van Deursen, grotendeels ongepubliceerd materiaal). Door de jaren heen werden verschillende methoden van verzamelen van de gege-

Kokmeeuw op nest, Meerbaansblaak, Grootte Peel
(foto: K. Lemmens)

Figuur 1. Aantal broedparen/territoria van de Kokmeeuw in de Groote Peel in de periode 1933-1997.

Figuur 2. Ligging van de onderscheiden kolonies.

1. Meerbaansblaak*	17. 6e Baan*
2. Heinebaan*	18. Steltopersven
3. Gebrande Baan*	19. Eeuwig Leven
4. 't Elfde	20. 1e Baan
5. 3e Baan	21. Aan Moostscheiding
6. 4e Baan	22. Astense Peel-vuilstort
7. Klein Elfde	23. noordzijde Mijl op Zeven
8. Grote Oalebaan*	24. 8e-10e Baan*
9. 5e Baan*	25. 14e Baan
10. 5e Zijbaan*	26. 11e Baan
11. 12e Baan	27. 16e Baan
12. Filosche Peel	28. 15e Baan
13. 13e Baan	29. Astense Peel-Mosplak e.o.
14. Kleine Oalebaan*	30. De Pijp
15. 7e Vaartje	31. Onbekend
16. Tussen Filosche Peel en Eeuwig Leven	

vens gehanteerd (zie ook 'betrouwbaarheid van de gegevens'). Vanaf 1991 werden de gegevens verzameld door Staatsbosbeheer in samenwerking met Vogelwerkgroep 'De Peel'.

Het beschikbare materiaal is geordend en aan de hand van de beschikbare basisgegevens getoets op betrouwbaarheid. Het fragmentarische materiaal vóór 1958 is hier en daar incompleet maar wel bruikbaar om een lange termijn trend te reconstrueren. Bij de gegevensanalyse is geen onderscheid gemaakt tussen getelde/geraapte nesten en aantal getelde/geschatte paren.

Aantalsontwikkeling

De eerste melding van een kolonie Kokmeeuwen in de Groote Peel dateert uit 1933 (dagboek G.A. Brouwer; figuur 1). Toen verbleef een onbekend aantal paren in het destijds nog veel grotere Peelgebied. In 1936 en 1939 wordt een aantal opgegeven van resp. 20 en 100 paren (Hens, 1965; Braaksma, 1952). Tot 1950 is uit verschillende jaren een opgegeven bekend variërend van 15 paren in 1942 tot 200 en 300 in resp. 1944 en 1949 (Hens, 1965; Braaksma, 1949). In de periode 1950-1957 varieert het aantal broedparen tussen de 1.000 en 1.500 paren (Hens, 1965; schriftelijke mededeling V. Langenhoff, 1995). In 1958 maakt het aantal broedparen wederom een sprong voorwaarts naar 3.000 paren. Met enkele schommelingen van jaar tot jaar stijgt het aantal broedparen daarna verder tot meer dan 7.000 paren in 1973. In 1976 vindt een terugval plaats naar 4.950 paren. De daling blijkt van korte duur te zijn, want in 1979 is het aantal broedparen al weer toegenomen tot 6.600. Vanaf 1983, het jaar waarin het hoogste aantal broedparen werd vastgesteld (8.541 paren), treedt een min of meer constante daling in die tot op heden voortduurt. In 1996 werd het bijzonder lage aantal van 1.473 paar vastgesteld, het laagste aantal sinds 1956 (Van Seggelen, 1997).

Verspreiding

Tot 1949 broedde de Kokmeeuw alleen aan het Meerbaansblaak (figuur 2). Toevallig is dit niet. De geografische ligging ten opzichte van de bewoonde wereld, de geomorfologie en de kwaliteit van het veen in dit deel van de Groote Peel, had tot gevolg dat hier als eerste verveend werd. Vanwege het voorkomen van veel oude boomstobben (kienhout) in het veen was men genoodzaakt de turf veelal te

Broedhabitat van de Kokmeeuw in de Grootte Peel
(foto: B. van Noorden)

baggeren in plaats van te steken (Joosten, 1988). Hierdoor ontstond een waterplas met een grillige omtrek en vol met boven het wateroppervlak uitstekende boomstobben. Dit zijn uitstekende nestlocaties voor Kokmeeuwen. Om dezelfde reden vestigden zich vanaf de vijftiger jaren enkele kleine kolonies in de omgeving van het Meerbaansblaak, o.a. aan de Heinebaan en Grote Oalebaan. Als gevolg van interne hydrologische maatregelen ontstonden rond 1960 diverse grote en kleine waterplassen verspreid over de Grootte Peel. Snel daarna vestigden zich op vele plaatsen kolonies van verschillende omvang. In 1962 waren er 16 kolonies. Daarmee zwierf de Kokmeeuw over de gehele Grootte Peel uit. In de jaren daarna wisselde het aantal kolonies jaarlijks tussen 8 en 19 stuks (figuur 3).

Er bestaat nauwelijks verband tussen het verloop van het aantal kolonies en het aantal broedparen. Tot 1957 bleef het aantal broedparen laag onder druk van onder andere het beperkte aanbod aan geschikte nestgelegenheid. Bij de explosieve vergroting van de nestgelegenheid na het ontstaan van plassen na 1960 nam zowel het aantal kolonies als het aantal broedparen toe. Verdere stijging van het aantal broedparen resulteerde echter niet in een lineair verband met het aantal kolonies. Ook de daling van het aantal broedparen na 1983 zorgde niet voor een onevenredige daling van het aantal kolonies. Zo broedden in 1983 8.541 paren in 13 kolonies, in 1996 1.473 paren in 11 kolonies en in 1959 4.000 paren in één kolonie.

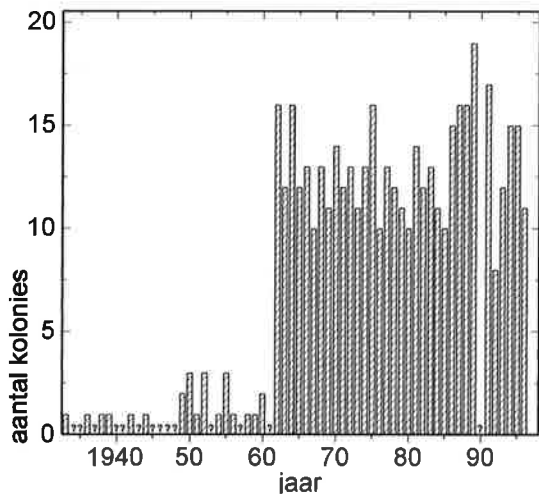
Het aantal kolonies wordt voornamelijk bepaald

door de beschikbaarheid van potentiële broedlocaties. Hierbij gaat de Kokmeeuw zeer opportunistisch te werk. Ontstaat op een plek een mogelijkheid tot vestiging dan wordt daar onmiddellijk gebruik van gemaakt, soms door honderden paren. Er is een groot verschil in plaatstrouw tussen de kolonies. Diverse kolonies blijven enkele tientallen jaren intact terwijl andere kolonies reeds na één of enkele jaren weer verdwijnen. Bij kolonies met een langdurige bezetting kan het aantal nesten van jaar tot jaar sterk fluctueren. In figuur 4 wordt de aanwezigheid van Kokmeeuwen in de verschillende kolonies tussen 1933 en 1996 weergegeven. De begrenzing van een kolonie is gelijk aan die van een waterplas. Dit is voornamelijk ingegeven door het beschikbare materiaal. Broedende Kokmeeuwen op een aaneengesloten waterplas werden als één kolonie gedefinieerd, hetgeen betekent dat enkele subclusters van nesten aan 't Elfde en het Steltlopersven alle zijn gerekend tot de kolonie van resp. 't Elfde en het Steltloperven.

Aantalsregulatie van Kokmeeuwen Algemeen

Cruysberg (1982) noemt de volgende redenen om de Kokmeeuw in toom te houden:

- een toename van de voedselrijkdom door uitwerpselen van Kokmeeuwen, de zogenaamde guanotrofiëring;

Figuur 3. Aantal door Kokmeeuwen bezette kolonies in de Groote Peel in de periode 1933-1997.

- een toename van de vervuiling met afval van stortplaatsen, zoals plastic, papier, etc.;
- het verdwijnen van andere watervogels (Fuut, Dodaars, eenden, etc.) door het agressieve gedrag van Kokmeeuwen;
- een toename van landbouwschade door vraat aan landbouwgewassen in de omgeving.

De lijst van methoden om het aantal Kokmeeuwen in de broedtijd te reguleren is lang. Creatieve breinen hebben ruim dertig verschillende manieren bedacht, variërend van het bekende eieren rapen tot het ophangen van dode meeuwen, het plaatsen van kleine spijkerbedjes op de nesten en het bespuiten van de eieren met olie of formaline (Schaffner, 1972).

Aantalsregulatie in de Groote Peel

In de Groote Peel is Staatsbosbeheer in 1970 begonnen met pogingen om het aantal broedparen in toom te houden. Eerder al, in 1958 tot en met 1960, werd een bescheiden aantal van maximaal enkele honderden eieren geraapt met als doel deze te verkopen voor de beschuitindustrie. De overweging om het aantal Kokmeeuwen in te dammen was gelegen in de ongewenste verrijking van het oligotrofe systeem in de Groote Peel (Ter Hoeve, 1973). Door het inperken van de alsmar groeiende populatie Kokmeeuwen zou de guanotrofiëring een halt kunnen worden toegeroepen. Er werd gekozen voor het

kapot prikken van de eieren (Ter Hoeve, 1973). Bij een effectief beheer was het van belang dat in de omgeving vervangende nestgelegenheid aanwezig was. Omdat dit in de omgeving van de Groote Peel een probleem was, werden alleen kolonies die zich in de oligotrofe delen van de Groote Peel ophielden bestreden (omgeving Eeuwig Leven en 2e tot en met 5e Zijbaan). Hierdoor waren interne verplaatsingen van 'bestreden' naar 'onbestreden' gebied mogelijk. Reeds vanaf 1973 werd van het prikken van eieren over gegaan tot het rapen van de eieren. De doorgeprikte eieren leverden weliswaar een geboortebepanking op, maar de achtergebleven eieren zelf zorgden ook voor een voedselverrijking van het water en een haard voor de gevreesde watervogelziekte botulisme.

Vanaf 1977 werd het gebied waarin eieren werden geraapt licht uitgebreid. Kolonies in het wandelroute (o.a. Meerbaansblaak) bleven tot 1984 buiten schot, dit vooral vanwege de attractie die de kokmeeuwenkolonies voor het publiek vormden. Vanwege de sterke stijging van het aantal nesten in 1982 en 1983 besloot Staatsbosbeheer het eieren rapen opnieuw te intensiveren. Na 1983 werden elk jaar vrijwel alle eieren geraapt. Door diverse factoren werden vanaf 1992 weer een aantal kolonies niet geraapt. Met name kolonies waar Geoorde Futen broedden, alsmede kleine kolonies werden ontzien. Gezien het lage aantal broedparen in 1996 werden in dat jaar geen eieren geraapt. Ook in 1997 is niet tot het rapen van eieren overgegaan.

Hoogveenregeneratie in de Groote Peel

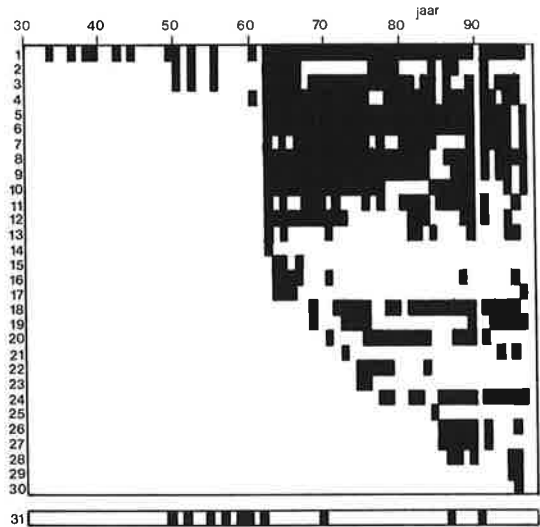
Een belangrijke doelstelling voor de Groote Peel is het in stand houden c.q. ontwikkelen van regenererend hoogveen, (oligotrofe) water- en moerasvegetaties en heidegemeenschappen (Overlegorgaan Groote Peel, 1991). Het op gang brengen van hoogveenregeneratie en het in stand houden van hoogveenplantengemeenschappen vereist een pakket van randvoorwaarden. Een belangrijke randvoorwaarde is o.a. een hoge en stabiele waterstand (Joosten & Bakker, 1987). De natste delen met de geringste waterstandfluctuaties komen voor in het zuidwestelijk deel (het 'wandelroutegebied') van de Groote Peel en in de omgeving van de vijfde tot tiende Baan (Joosten & Bakker, 1987; Van den Munckhof, 1995). Deze delen bevatten ook verreweg de meeste actuele hoogveenwaarden (Joosten & Bakker, 1987; Vogel *et al.*, 1996). Grote open

wateren zijn ongeschikt voor hoogveenregeneratie vanwege een te sterke golfslag en vaak te grote diepte.

Discussie

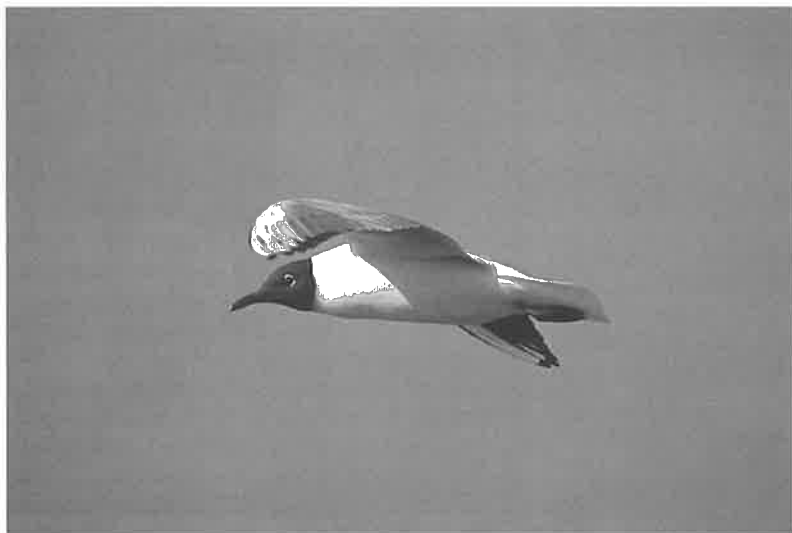
Betrouwbaarheid gegevens

Het bezoek van diverse ornithologen in de eerste helft van deze eeuw was vaak van korte duur zodat slechts een beperkt deel van de Groote Peel kon worden bezocht. Dit kan ondertellingen in de hand hebben gewerkt. Het aantal lokaties waar zich Kokmeeuwen konden vestigen was echter gering waardoor nauwelijks kolonies gemist kunnen zijn. Er waren nauwelijks grote wateroppervlakten. Daarnaast was de Kokmeeuw in deze tijd in geheel Zuid-Nederland een betrekkelijk schaarse broedvogel (Hens, 1965). In de directe omgeving van de Groote Peel (6 km) bevond zich reeds vanaf de jaren twintig een kolonie in De Zoom in de gemeente Nederweert (Hens, 1965). De grootste en vrijwel enige waterplas in een straal van enkele kilometers rond het huidige reservaat in het eerste kwart van deze eeuw was het Meerbaansblaak aan de zuidzijde van de Groote Peel (Topografische Dienst, 1931 en 1955). Vanwege de geschiktheid (kienhout) bevond zich hier destijds dan ook de belangrijkste kolonie. Dit gedeelte van de Groote Peel was eigendom van de familie van Deursen (mondelling mededeling M.H. van Deursen). G. van Deursen en later ook M.H. van Deursen bezochten het gebied vrijwel dagelijks en hadden daardoor een goed beeld van het aantal broedende Kokmeeuwen, zodat een grove onderschatting van aantallen niet het geval is. Vanaf 1956, het moment dat M.H. van Deursen in dienst van Staatsbosbeheer trad en vanaf 1958 intensief vogelwaarnemingen noteerde, worden de aantallen betrouwbaarder, maar die werden door de jaren heen wel op verschillende manieren vastgesteld. Tot 1970 werden de aantallen jaarlijks gebaseerd op het aantal aanwezige nesten gecombineerd met het aantal adulte individuen. Met name bij geschatte aantallen individuen is een onderschatting reëel, daar in een kolonie vaak niet beide vogels van een paar tegelijk aanwezig zijn. Gezien de bezoekfrequentie van M.H. van Deursen (vrijwel dagelijks) mag echter verwacht worden dat de afwijkingen van het opgegeven aantal nesten niet substantieel groot zijn. Vanaf 1970 werd het aantal broedparen op twee manieren vastgesteld. In de niet geraapte kolo-

Figuur 4. Jaarlijkse aan- of afwezigheid van Kokmeeuwen (als broedvogel) per kolonie, gerangschikt naar jaar van vestiging (voor kolonienamen zie figuur 2).

nies werd op de 'oude', hierboven beschreven wijze geteld/geschat. In de kolonies waar de eieren geraapt werden, werden de leeggehaalde nesten geteld. In een klein aantal onbekende jaren zijn lege nesten niet geteld, hetgeen heeft geleid tot een lichte ondertelling. Het aantal geraapte nesten werd op wisselende manieren vastgesteld, het ene jaar door ze exact te tellen, het andere jaar geschat op basis van het aantal volle emmers met eieren, waarbij een emmer garant stond voor 80-90 nesten. Met name deze laatste methode, vooral in zwang na 1990, is discutabel. Niet duidelijk is wanneer 80 of 90 nesten per emmer werd aangehouden en ook is onbekend of elk jaar wel dezelfde maat emmers werd gebruikt! Dit heeft ongetwijfeld geresulteerd in afwijkingen in orde van grootte van tientallen nesten. Vanaf 1994 geschiedt een en ander weer nauwkeuriger door in sommige kolonies het exacte aantal nesten dat geraapt wordt te tellen en zo nauwkeurig mogelijke tellingen uit te voeren van kolonies die niet geraapt worden. Een klein aantal kolonies werden in 1994 en 1995 nog wel via de 'emmermethode' geteld. Tellingen in 1996 en 1997 geschieden wederom door middel van tellingen van nesten en schattingen op basis van aanwezige adulte vogels. Gezien de bezoekfrequentie vanaf 1958 is het nauwelijks mogelijk dat kolonies gemist zijn.

Kokmeeuw, adult zomerkleed (foto: F. Schepers)

Populatieverloop tot 1960

Het populatieverloop in de Grootte Peel vertoont sterke gelijkenis met andere delen in Nederland. Evenals in de Grootte Peel in 1933, vestigde de Kokmeeuw zich in de jaren '20 en '30 in o.a. delen van Noord-Brabant en Drenthe. Vanaf de veertiger jaren van deze eeuw neemt de Kokmeeuw in Nederland sterk toe (Van den Brink *et al.*, 1996; Cox & Schellekens, 1984). De stijging houdt in het algemeen verband met een toename van broedbiotoop (vervening), toename van het areaal foerageergebied (ontginning) en een toename van het voedselaanbod (bemesting).

In de Grootte Peel bleef tot 1950 verdere groei van de kokmeeuwenpopulatie uit. De beperkte nestgelegenheid (weinig waterplassen) is waarschijnlijk de belangrijkste oorzaak. Het is mogelijk dat ook het beperkte voedselaanbod (klein areaal grasland) een rol heeft gespeeld. De curieuze acties in de dertiger en veertiger jaren, zoals het plaatsen van kienhout en pollen Pijpestrootje, om het de Kokmeeuwen zoveel mogelijk naar de zin te maken, zullen slechts in beperkte mate hebben bijgedragen tot de groei van het aantal broedende Kokmeeuwen. Het massaal rapen van eieren van Kokmeeuwen voor consumptie tijdens de Tweede Wereldoorlog kan debet zijn aan het lage aantal paren in 1942 maar was slechts een effect van zeer tijdelijke aard (mondelijke mededeling M.H. van Deursen). De stijging in 1958 naar 3.000 paren hangt mogelijk voor een deel samen met

de aanstelling van reservaatbewaker M.H. van Deursen in 1956 en zijn start als vogelteller in 1958.

Populatieverloop na 1960

Als gevolg van interne hydrologische maatregelen ontstaat rond 1960 een aantal grote en kleine waterplassen. Dit had een uitbreiding van het aantal kolonies én broedparen tot gevolg (figuur 1 en 3). Door sterke waterstandfluctuaties ontstonden oevervegetaties van Pitrus die voldoende nestgelegenheid boden aan duizenden paren. De stijging van het aantal broedparen in de gehele Grootte Peel vanaf 1960 ging gepaard met grillige fluctuaties binnen kolonies. Jaarlijkse fluctuaties lopen op tot soms 2.300 paren. De waterstand en de invloed van actief populatiebeheer zijn daarbij bepalende factoren.

Waterstanden De waterstand van een plas beïnvloedt in sterke mate de verspreiding van het aantal broedparen binnen de Grootte Peel. Enerzijds bepaalt de waterstand de beschikbare hoeveelheid nestgelegenheid. In het Meerbaansblaak is dit het geval. Daar verschijnen bij een lage waterstand honderden stobben kienhout boven het water, dé ideale nestplaats voor Kokmeeuwen op het Meerbaansblaak. Bij hoge waterstanden daarentegen verdwijnt alle kienhout onder water met een laag aantal broedparen tot gevolg.

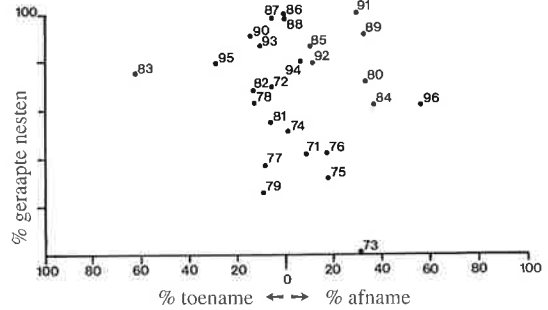
Anderzijds bepaalt de waterstand de mate van isolatie van pitrusvelden, op veel lokaties in de Grootte

Peel belangrijke broedgelegenheden. Bij hoge waterstanden ontstaat eilandvorming van dergelijke pitusvelden waardoor goede en veilige omstandigheden ontstaan voor kolonievorming. Bij lage waterstanden komt een aantal van dezelfde pitusvelden droog te liggen waardoor predatoren vrij spel hebben. Door het inspelen van Kokmeeuwen op deze van jaar tot jaar wisselende omstandigheden kan het verspreidingspatroon binnen de Groote Peel jaarlijks sterk variëren. De omvang en grote afwisseling van het gebied zorgen veelal voor voldoende veerkracht om dergelijk wisselingen op te vangen. De waterstand wordt voornamelijk bepaald door de mate van regenval. Er is geen duidelijk verband tussen de schommelingen van de waterstand (uitgedrukt in mm regenval per jaar) en het verloop van het aantal broedparen. Wel valt een scherpe daling van de aantallen op bij extreem droge voorjaren en zomers, zoals in 1976, 1989, 1991 en 1996 (Buishand & Velds, 1980; KNMI, 1980 tot en met 1993). Dalingen zijn echter van korte duur, de 'verliezen' worden in de jaren daarna snel goedgemaakt. Of dat na de dalingen in 1991 en 1996 ook nog het geval zal zijn nu de landelijke populatie en het broedsucces aanmerkelijk lager zijn dan in de afgelopen decennia, zal de toekomst uitwijzen. Bij het verloop van het aantal kolonies en de waterstand tekent zich een duidelijke verband af, waarbij relatief 'droge jaren' resulteren in een laag aantal kolonies, terwijl in 'natte jaren' een relatief hoog aantal kolonies bezet is.

Actief populatiebeheer Een andere oorzaak van aantalsfluctuaties is verstoring. In de Groote Peel is het rapen van eieren de belangrijkste bron van verstoring. Van recreatiedruk is alleen sprake in het wandelroutegebied. Het overige deel van de Groote Peel is gedurende het broedseizoen gesloten voor alle publiek. Het gedrag van Kokmeeuwen en populatie-schommelingen laten tussen kolonies binnen en buiten het wandelroutegebied geen verschillen zien die duidelijk toegeschreven kunnen worden aan de invloed van recreatie. Verstoring van broedkolonies door het rapen van eieren kan zorgen voor het verdwijnen van kolonies of het inkrimpen van de aantallen.

Cox & Schellekens (1984) stellen dat beheersmaatregelen in Zuidoost-Brabant hooguit een stagnatie van het aantal broedparen heeft opgeleverd. Het beoordelen van het effect van het populatiebeheer is een moeilijke zaak in de Groote Peel omdat een aantal belangrijke gegevens ontbreekt. Jaarlijkse

Figuur 5. Verband tussen het percentage geraapte legsels en de toe- of afname van de populatie Kokmeeuwen in de Groote Peel in de periode 1971-1996. ● 84 betekent x% geraapte legsels in 1983 en de aantalsafname in 1984 ten opzichte van 1983.

gegevens met betrekking tot broedsucces en legselgrootte ontbreken vrijwel geheel. Van slechts enkele jaren is de legselgrootte van een beperkt deel van de populatie bekend (tabel 1).

Op basis van deze gegevens en literatuur kan theoretisch bepaald worden hoeveel paren minimaal succesvol moeten zijn om de invloed van het eieren rapen te compenseren (zie kader).

Uit het kader kan opgemaakt worden dat langdurig en intensief populatiebeheer noodzakelijk is om invloed op een populatie uit te kunnen oefenen. In de Groote Peel zit in het jaarlijks percentage geraapte legsels veel variatie. Grofweg zijn twee perioden

Jaar	Lokatie	Gemiddelde legselgrootte	Aantal legsels
1984	Steltlopersven	1,83	213
1984	5e Baan-5e Zijbaan	1,50	364
1985	't Elfde	2,17	1371
1986	Steltlopersven	2,37	413
1986	't Elfde	2,52	306
1996	Meerbaansblaak	1,64	711
1984-1986 + 1996		2,02	3378

Tabel 1. Gemiddelde legselgrootte in een aantal kolonies in de Groote Peel in de periode 1984-1986 (Aelberts & Bossenbroek, ongepubliceerd materiaal) en in 1996 (Van Seggelen & Zegers, ongepubliceerd materiaal).

Theoretische bepaling van de mate van effect van populatiebeheer op een populatie Kokmeeuwen.

- **15% nieuwe vogels is voldoende om een populatie overlevingskansen te bieden (Maréchal, 1986). Dus 100 paar Kokmeeuwen (= 200 vogels) moeten jaarlijks 30 jongen (15% x 200) uit laten vliegen om de soort in stand te houden,**
- **uit onderzoek in de Groote Peel in de periode 1984-1986 en 1996 (tabel 1) blijkt de gemiddelde legselgrootte 2,02 eieren per nest te zijn,**
- **theoretisch kunnen dus 15 paren (30 jongen: 2,02 eieren = 14,9) 30 jongen voortbrengen,**
- **dus wanneer slechts 15 van de 100 paren succesvol zijn, kan de populatie in stand blijven. Anders gezegd kunnen in theorie de legfels van 85 paren vernietigd worden zonder dat de stand achteruit gaat.**

te onderscheiden. De start van het rapen van eieren in 1970 begon op een relatief laag niveau. In de periode 1970-1981 werd 0-72% (gemiddeld 46%) van het totaal aantal legfels geraapt. In de periode 1982-1995 werd het rapen intensiever en werd 61-100% (gemiddeld 85%) van het totaal aantal legfels geraapt. Figuur 5 laat het verband zien tussen het percentage geraapte nesten en de populatiewijziging in het jaar daarop. Uit de figuur blijkt dat een hoog percentage geraapte legfels niet leidt tot een verhoogde afname van de populatie. In grote lijnen lijken populatieschommelingen onafhankelijk van het percentage geraapte eieren op te treden.

Heeft 25 jaar eieren rapen in de Groote Peel dan geen enkel effect gehad? Dat is te stellig uitgedrukt. Figuur 6 brengt de jaarlijkse schommeling van de kokmeeuwenpopulatie in beeld tussen 1959 en 1997. Beneden de x-as worden de jaren met een afname (1970 ten opzichte van 1969, etc.) aangegeven, terwijl jaren waarin een toename vast gesteld werd boven de x-as zijn aangegeven. In de figuur zijn twee fasen te onderscheiden. Tussen 1959 en 1983 zijn er meer jaren met een toename dan een afname (17:7) Jaren met een afname (gemiddeld 17,4%) worden gevolgd door twee tot vier achtereenvolgende jaren met een toename. Het rapen van eieren is hierop nauwelijks van invloed geweest. Wars van dit ingrijpen steeg de populatie sterk. Een goed

broedsucces, immigratie van potentiële broedvogels en het relatief lage percentage geraapte legfels zijn hiervan de oorzaken. Immigratie kan overigens uit een groot gebied plaatsvinden, getuige de ringvondsten van adulte broedvogels in de Groote Peel die als nestjong afkomstig zijn uit kolonies in Zuid-Holland, Gelderland, België en zelfs Finland.

Na 1983 wijzigt de verhouding tussen toename en afname ingrijpend (6:6 en twee jaren met vrijwel gelijkblijvend aantal). De gemiddelde procentuele afname is gestegen tot 25,9%, terwijl in de jaren volgend op een jaar met een afname weinig van het verlies wordt goed gemaakt. In de Groote Peel is de omslag vóór en na 1983 te wijten aan een combinatie van twee oorzaken. Allereerst neemt de Kokmeeuw in heel Nederland sterk af (Ellenbroek & Van der Winden, 1995; Van den Brink *et al.*, 1996; Van Dijk *et al.*, 1996). Waarschijnlijk is dit te wijten aan een laag broedsucces als gevolg van een vermindering van het voedselaanbod (Bijlsma, 1995; Van den Brink, 1996; Majoor & Hustings, 1997). In de Groote Peel bestaat eveneens de indruk dat het met het broedsucces de laatste jaren slecht is gesteld. De overbemesting én een afname van het graslandareal in de omliggende landbouwgebieden van de Groote Peel zal hier debet aan zijn (Van Noorden & Schols, 1994). Hierdoor konden jaren met een afname niet voldoende gecompenseerd worden. Ten tweede zal de intensivering van het eieren rapen in de Groote Peel na 1981 ook bijgedragen hebben aan de daling van het aantal Kokmeeuwen. Immers, met een percentage van gemiddeld 84% geraapte nesten moet het nauwelijks mogelijk geweest zijn om voldoende jongen te produceren om de populatie op niveau te kunnen houden (zie kader). Uiteindelijk heeft de bestrijding in de Groote Peel nimmer het verdwijnen van een kolonie tot gevolg gehad.

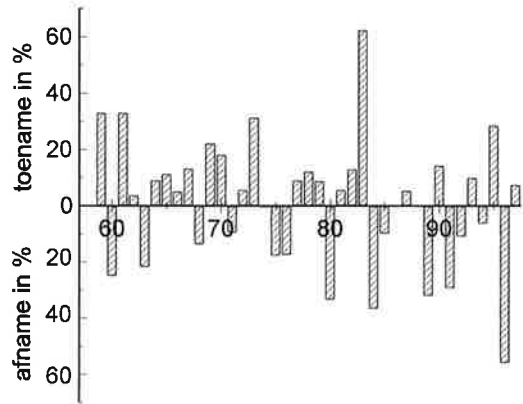
Effect van populatiebeheer op de hoogveenregeneratie

Guanotrofiëring heeft een negatieve invloed op regenererend hoogveen en hoogveenplantengemeenschappen (Paffen, 1990). Over het effect op het op gang brengen van hoogveenregeneratie kan verschillend gedacht worden. In geval hoogveenvorming via het proces van laagveenvorming plaatsvindt kan guanotrofiëring zelfs een positief effect hebben. Paffen (1990) constateert voorts dat de invloed van guanotrofiëring slechts lokaal is. Naar gelang de afstand tot de vermistingsbron toeneemt, neemt de negatieve

invloed op de groei van veenmos af. Het rapen van eieren heeft niet gezorgd voor het verdwijnen van Kokmeeuwen in gebieden met de belangrijkste actuele en potentiële waarden van hoogveenplantengemeenschappen (figuur 4). Nog steeds bevinden zich in deze gebieden ('wandelroutegebied' en vijfde tot tiende Baan) kokmeeuwenkolonies jaarlijks in aantal variërend van enkele tientallen tot ruim 700 broedparen. Wel heeft de algehele daling in de Grootte Peel ook geleid tot een daling van het aantal broedparen binnen het kwetsbare gebied. Veel delen van de Grootte Peel (ook waar Kokmeeuwen broeden) hebben onder de huidige (hydrologische) omstandigheden nauwelijks actuele hoogveenwaarden en potenties voor de ontwikkeling van hoogveen en hoogveenplantengemeenschappen (Joosten & Bakker, 1987; Vogel *et al.*, 1996). Omdat alle kokmeeuwenkolonies ten noorden van de Moostscheiding (provinciegrens) stroomafwaarts van het wandelroutegebied en de vijfde tot tiende Baan liggen, zal door guanotrofiëring verrijkt water uit de gebieden ten noorden van de Moostscheiding niet het gebied tussen de 5e en 10e Baan of het 'wandelroutegebied' bereiken. Het rapen van eieren in gebieden ten noorden van de Moostscheiding heeft dan ook weinig zin in relatie tot de hoogveendoelstellingen in de Grootte Peel en kan leiden tot negatieve effecten. Door verwijdering van legsels kan grote onrust veroorzaakt worden en leiden tot nieuwvestiging binnen het seizoen elders in het gebied (b.v. in het kwetsbare deel). Daarnaast kan het rapen van eieren verstoring veroorzaken bij andere broedvogels (Van Seggelen, 1995).

Effect van Kokmeeuwen op andere vogelsoorten

Veronderstellingen als zouden andere soorten, die wat betreft habitatkeuze in dezelfde gebieden als Kokmeeuwen broeden, nadeel ondervinden van de aanwezigheid van Kokmeeuwen, berusten veelal op onjuistheden. Het zal zeker voorkomen dat eieren of jongen van een andere vogel die in een kokmeeuwenkolonie broedt gepredeerd worden. Over het algemeen trekken Kokmeeuwen vaak andere soorten aan. Dergelijke soorten profiteren van de bij onraad alarmerende Kokmeeuwen. Talloze literatuurbronnen, verzameld in Maréchal (1986), vermelden het samenleven van vele soorten watervogels in kokmeeuwenkolonies (met name meeuwen, sterns, eenden en futen). Uit Deense studies blijkt dat Futen een hoger broedsucces hebben wanneer nesten gelegen zijn

Figuur 6. Jaarlijkse toe- en afname in procenten van het totaal aantal broedparen van de Kokmeweeu in de periode 1959-1997. Toe- of afname in een jaar is berekend ten opzichte van het jaar daarvoor.

binnen kokmeeuwenkolonies t.o.v. van geïsoleerd liggende nesten (Henriksen, 1993). Vrees voor het verdwijnen van soorten als gevolg van de aanwezigheid van broedende Kokmeeuwen is dan ook ongegrond. De florerende aantallen van o.a. Dodaars, Geoorde Fuut en diverse eenden in de Grootte Peel onderschrijven dit (Van Seggelen & Van Tilburg, 1994; Van Seggelen, 1993).

Conclusies en aanbevelingen

Cox & Schellekens (1984) komen tot de conclusie dat bestrijding van Kokmeeuwen alleen gerechtvaardigd is ter voorkoming van schade aan flora en fauna. Van schade aan de flora is in de Grootte Peel sprake in relatie tot het voorkomen en de ontwikkeling van hoogveenvegetaties. De negatieve invloed van vermessing door Kokmeeuwen op de flora van voedselarme systemen is evident (Paffen, 1990). Predatie bij in de buurt van de Kokmeeuwen broedende andere (water)vogelsoorten kan op nest-niveau aan de orde zijn, maar is niet soort-bedreigend. Dit leidt tot de conclusie dat aantalsregulatie van Kokmeeuwen in de Grootte Peel beperkt dient te blijven tot die delen waar potenties aanwezig zijn voor de vorming van hoogveenvegetaties en waar hoogveenvegetaties aanwezig zijn. Het rapen van eieren van Kokmeeuwen in andere delen zoals 't Elfde, Steltlopersven, Astense Peel, etc. dient dit doel niet en kan juist een negatieve invloed hebben op de rust binnen kolonies, zowel voor de Kokmeeuwen als andere watervogels. De vermeende schade door guanotrofië-

ring van deze delen van de Grootte Peel is niet meer of minder dan die de duizenden Riet- en Kolganzen jaarlijks teweeg brengen, die overigens door iedere natuurbeschermer en -beheerder omarmd worden.

Het rapen van eieren kan zinvol zijn in delen van het 'wandelloutegebied' en het gebied van de vijfde tot tiende Baan (in figuur 2 met een * gemarkeerd). Het rapen van eieren dient dan zorgvuldig te gebeuren waarbij verstoring tot een minimum beperkt dient te worden. Naast het rapen van de eieren dient tevens het aantal nesten zorgvuldig geteld te worden en de legselgrootte bepaald te worden ten behoeve van toekomstig evaluerend onderzoek.

Los van een eventuele aantalsregulatie dient in de Grootte Peel meer inzicht te komen in broedsucces, foeragegedrag gedurende het broedseizoen en ligging van foerageergebieden om het aantalsverloop van de Kokmeeuw beter te kunnen volgen en verklaren. Tevens is het noodzakelijk de ontwikkeling van de hoogveenplantengemeenschappen te blijven volgen. Gedetailleerde informatie over de invloed van vermestende stoffen op hoogveenvegetaties helpt bij het leggen van relaties tussen het aantalsverloop van de Kokmeeuw en de ontwikkeling van hoogveenvegetaties.

Dankwoord

Allereerst zijn wij dank verschuldigd aan M.H. van Deursen die zijn waardevolle archief en geheugen raadpleegde om ons informatie te verschaffen over ruim 50 jaar ervaring met de Grootte Peel en Kokmeeuwen. Ook Ph. Bossenbroek snorde snel oude nimmer gepubliceerde gegevens op omtrent legselgrootten en voorzag een eerder concept van kritische noten. B. van Noorden voorzag eveneens eerdere versies van opbouwend commentaar.

Literatuur

Bellebaum, J. & D. Ikemeyer, 1996. Die Lachmöwe (*Larus ridibundus*) als Brutvogel in Nordrhein-Westfalen. *Charadrius* 32 (4): 170-177.
Bijlsma, R.G. 1995. Reproductieve treurnis in een kolonie Kokmeeuwen *Larus ridibundus*. *Drentse Vogels* 8: 56-62.
Braaksmā, S. 1949. Waarnemingenrapport d.d. 14 mei 1949. Staatsbosbeheer.
Braaksmā, S. 1952. Voorlopige broedvogellijst van de Ospelerpeel. Staatsbosbeheer.
Brink, H. van den, A. van Dijk, B. van Os & P. Vcnema, 1996. Broedvogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.
Buisband, T.A. & C.A. Velds, 1980. Neerslag en verdamping. KNMI, De Bilt.

Cox, P & E. Schellekens, 1984. Aantalsontwikkeling en beheer van de Kokmeeuw (*Larus ridibundus*) van Zuidoost-Nederland. Staatsbosbeheer/Katholieke Universiteit Nijmegen.
Cruysberg, W.P. 1982. De Kokmeeuw..... het zal je kind maar wezen..... De Kuluut 1982: 31-34.
Deursen, M.H. van, 1988. Rapport inzake de bestrijding van Kokmeeuwen (*Larus ridibundus*) in 1988 in het Nationaal Park i.o. "De Grootte Peel" gelegen in de gemeenten Nederweert (L) en Asten N.Br. Staatsbosbeheer, Ospel.
Dijk, A. van, 1996. 1995 een goed en een slecht jaar voor kolonievogels. SOVON-nieuws 9(1): 8-9.
Dijk, A.J. van & B.L.J. van Os, 1982. Vogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.
Dijk, A.J. van, F. Hustings, H. Sierdsema & T. Verstraet, 1996. SOVON Broedvogelverslag 1994. SOVON-monitoringrapport 1996/06. SOVON, Beek-Ubbergen.
Ellenbroek, F. & J. van der Winden, 1995. De Kokmeeuw als broedvogel in Utrecht; vroeger en nu. De Kruisbek 38 (6): 185-200.
Henriksen, K. 1993. Costs and benefits to Great Crested Grebes *Podiceps cristatus* nesting in association with Black-headed Gulls *Larus ridibundus*. *Dansk Orn. Foren. Tidsskrift* 87(3-4): 243-246.
Hens, P.A. 1965. Avifauna van de Nederlandsche provincie Limburg benevens een vergelijking met die der aangrenzende gebieden. Publicatie Natuurhistorisch Genootschap in Limburg.
Hoeve, J. ter, 1973. Watervervuiling en Kapmeeuwen in C.R.M.-object "De Grootte Peel". Staatsbosbeheer, Utrecht.
Joosten, J.H.J. 1988. Het Grootte Peel-landschap: samenhangen in verscheidenheid. *Natuurhistorisch Maandblad* 77(9): 146-151.
Joosten, J.H.J. & T.W.M. Bakker, 1987. De Grootte Peel in verleden, heden en toekomst. Rapport 88-4. Staatsbosbeheer, Utrecht.
Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut. 1980-1993. Maandoverzicht van de neerslag in Nederland. Jaargang 77 t/m. 90. KNMI, De Bilt.
Majoor, F. & F. Hustings, 1997. Broednieuws 5. Rondschrijven Nestkaartenproject SOVON i.s.m. CBS, SOVON, Beek-Ubbergen.
Maréchal, P.L.Th.A. 1986. Kokmeeuw (*Larus ridibundus*). *Ecoscript* 12, 34 N. Mondiaal Alternatief, Eindhoven.
Munckhof, P.J.J. van den, 1995. De geomorfologie van de minerale ondergrond in de Grootte Peel. *Natuurhistorisch Maandblad* 84 (9): 214-222.
Noorden, B. van & R. Schols, 1994. De Grutto in Limburg. *Natuurhistorisch Maandblad* 83(12): 218-228.
Overlegorgaan. Grootte Peel, 1991. Nationaal Park i.o. de Grootte Peel, Beheers- en inrichtingsplan. Habitat-Ecoplan b.v., Willemstad.
Paffen, B.G.P. 1990. Onderzoek naar de mogelijkheden van hoogveenregeneratie in "de Grootte Peel" met speciale aandacht voor de effecten van atmosferische depositie. Vakgroepaquatische oecologie en biogeologie, Universiteit van Nijmegen.
Schaffner, B.E. 1972. Meeuwenonderzoek Kampina Boxtel. Samenvatting wat tot nu toe is verricht en bereikt.
Seggelen, C. van, 1993. De Georde Fuit in de Grootte Peel. *Limburgse Vogels* 4 (3): 57-59.
Seggelen, C. van, 1995. Broedvogels van het Nationaal Park De Grootte Peel in 1994. Vogelwerkgroep 'De Peel', Asten.
Seggelen, C. van, 1997. Broedvogelonderzoek in het Peelgebied 1996. Vogelwerkgroep 'De Peel'.
Seggelen, C. van & P. van Tilburg, 1994. Overzicht van de broedvogels van de Grootte Peel in 1992/93. Vogelwerkgroep "De Peel", Someren.
Topografische Dienst/Ministerie van Oorlog, 1931. Topografische Kaart, blad 58 west schaal 1:50,000.
Topografische Dienst, ca. 1955. Topografische Kaart, blad 59A schaal 1:25,000.
Vogel, J., W. Molenaar & W. Altenburg, 1996. De vegetatie van de Grootte Peel in 1995. Altenburg & Wymenga, Veenwouden.

Carlo van Seggelen, Helenastraat 32, 5759 PM Helenaveen
Piet Zegers (Staatsbosbeheer), Moostdijk 26, 6035 RB Ospel

De Raaf: toekomstige broedvogel in Limburg?

Henk Alards

Op 21 april 1993 brachten John Vereijken en ondergetekende in het kader van de provinciale broedvogelkartering een bezoek aan het nationaal park De Hamert. Aan het einde van onze telling werd nog even uitgerust op een hoger gelegen heideveld. Op dat moment kwam er plotseling een luid roepende en baltsende Raaf over gevlogen. Deze verdween na enkele minuten in oostelijke richting. Dit was voor mij de eerste ontmoeting met een Raaf in Limburg en tevens de laatste. Tot 17 maart 1997, toen ik wederom op de Hamert het geluk had om Raven te zien. Dit keer ging het echter niet om een exemplaar maar om 7 vogels. Deze groep vloog luid roepend en baltsend, samen met 4 buizerds, in oostelijke richting. Na zo'n 5 minuten verdwenen ze uit beeld. Naar aanleiding van deze waarnemingen leek het mij interessant om eens alle Limburgse waarnemingen op een rijtje te zetten.

Voorkomen in Limburg

De Raaf is in het verleden waarschijnlijk een regelmatige broedvogel geweest in Limburg. Rond 1850 was hij echter vrijwel geheel verdwenen. Tussen 1840 en 1850 werden in Valkenburg nog regelmatig jonge Raven gevangen. Daarna werden nog enkele

incidentele broedgevallen vastgesteld. Zo broedde tot 1875 er een paartje te Schinnen. In 1944 broedde er voor het laatst een paar in Vijlen. Dit was mogelijk het laatste geval in Nederland. De broedvogels van Vijlen werden na 1944 niet meer waargenomen (Hens, 1965).

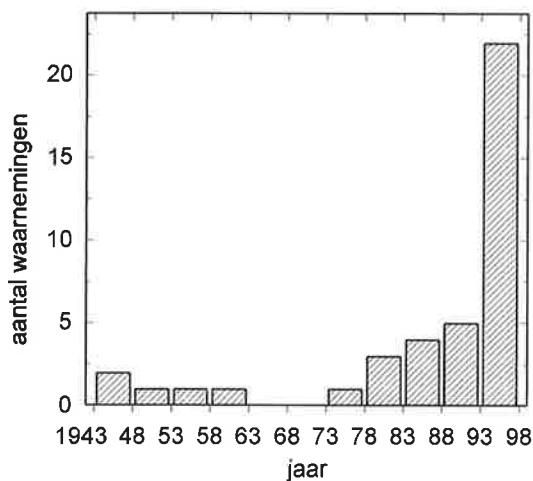
In totaal zijn 40 waarnemingen van Raven in Limburg opgespoord. Hiertoe werd het Vogelarchief Limburg en de nodige literatuur geraadpleegd. In figuur 1 zijn de waarnemingen per lustrum gedurende de periode 1943-1997 weergegeven. In deze figuur zijn drie periodes te onderscheiden:

Periode 1943 tot en met 1962 De waarnemingen uit deze periode hebben mogelijk betrekking op de laatste naweeën van de voormalige Limburgse broedpopulatie. Verder zouden de vogels afkomstig kunnen zijn geweest uit de Eifel waar de Raaf tot 1952 als broedvogel voorkwam (Renssen & Vogel, 1993).

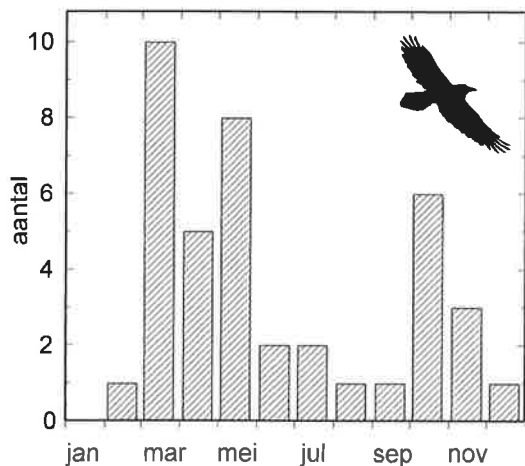
Periode 1963-1973 Een periode die als dalperiode voor de Raaf in Nederland en West-Europa de geschiedenis is ingegaan. Dit was voor enkele Europese landen het signaal om te denken aan herintroductie van de Raaf. In dit decennium vonden herintroducties plaats in België en West-Duitsland (Rens-

We wachten met spanning op het eerste broedgeval van de Raaf in Limburg (foto: E. Koops)

Figuur 1. Overzicht van het aantal Ravenwaarnemingen in Limburg per lustrum gedurende de periode 1943-1997 (Vogelarchief Limburg; Hens, 1965; Ganzewles et. al, 1985; Rensen & Vogel, 1993). De waarnemingen hebben zowel betrekking op pleisterende als overtrekkende exemplaren.

Figuur 2. Overzicht van het aantal waarnemingen per maand van de Raaf in Limburg gedurende de periode 1943-1997.

sen & Vogel, 1993). Ook in Nederland werden eind zestiger jaren jonge Raven op de Veluwe losgelaten (Teixeira, 1973).

Periode 1973 tot nu Hier begint de derde periode, waarin het aantal waarnemingen gestaag toeneemt (figuur 1). Dit heeft zeer waarschijnlijk te maken

Datum	Aantal	Locatie
12-05-92	2	St. Pietersberg, Maastricht
17-03-96	2	Volmolen, Epen
10-04-96	2	Vrakelberg, Wijlre
17-04-96	4	Vrakelberg, Wijlre
17-03-97	7	Hamert, Wellerlooi
24-03-97	2	Klingeberg, Simpelveld
31-03-97	2	Steijl, Tegelen

Tabel 1. Overzicht van waarnemingen van de Raaf in Limburg met twee of meer exemplaren (Bron: Vogelarchief Limburg).

met de herintroductieprogramma's. Na een lange aanloopperiode werd in 1976 voor het eerst in Nederland weer in het wild gebroed. Het betrof hier twee paren op de Veluwe en één op de Utrechtse Heuvelrug (Rensen & Vogel, 1993). In 1979 vlogen er reeds ca. 100 vogels vrij rond in Nederland. De verwachtingen voor de tachtiger jaren waren na deze eerste broedgevallen hooggespannen. Het duurde echter nog tot begin jaren negentig voordat de Raaf pas goed doorbrak als broedvogel. Zo werd het broedbestand voor 1994 op 90 paar geschat (Van Dijk et al., 1996).

Toekomst in Limburg?

Zoals reeds uit de inleiding blijkt is het in Limburg niet gebleven bij losse meldingen. Met name in de negentiger jaren kondigden zich de eerste voorboden voor broedende Raven aan. Er zijn inmiddels vier waarnemingen van baltzende Raven bekend in het Vogelarchief Limburg. Naast de baltzwaarnemingen op de Hamert van 21 april 1993 en 17 maart 1997, werd door de provinciale broedvogelkarterers op 10 april 1996 een baltzend paartje boven de Vrakelberg bij Wijlre waargenomen. Deze vogels bleven echter nooit langer dan een week hangen. In tabel 1 zijn alle waarnemingen van twee of meer exemplaren in Limburg weergegeven. De waarnemingen van twee exemplaren zouden betrekking kunnen hebben op paartjes. In het oog springen de regelmatige waarnemingen in Zuidoost-Limburg. Zouden we hier het eerste Limburgse broedgeval sedert 1944 kunnen verwelkomen? Opvallend is dat juist in de omgeving waar het laatste broedpaar verdween nu weer nieuwe paren opduiken. Het lijkt een kwestie van slechts enkele jaren voordat we het eerste nest zullen ontdekken. Jonge Ravenpaartjes

bezetten immers eerst een aantal jaren een territorium, alvorens ze tot broeden overgaan (pers. med. T. Renssen).

Van de 40 bekende waarnemingen in Limburg werden de meeste in de maanden maart tot en met mei gedaan (figuur 2). In de nazomer zijn de waarnemingen schaars waarna in oktober weer een piek optreedt. Winterwaarnemingen zijn zeer schaars. Blijkbaar bezetten de gepaarde Raven in Limburg nog niet langdurig een territorium op dezelfde plaats. De Raaf is nog steeds geen echte standvogel in de provincie Limburg.

Het overzicht van de hier voorgeschotelde waarnemingen is zeker niet compleet. Het moge dan ook een stimulans zijn om de hier ontbrekende waarnemingen door te geven aan de auteur, dan wel aan het Vogelarchief Limburg. Verder hoop ik dat we binnen afzienbare tijd het eerste broedgeval in Limburg kunnen verwelkomen.

Henk Alards, Dr. Kortmannweg 24, 5804 BA Venray

Dankwoord

Bij deze wil ik Boena van Noorden danken voor de hulp die hij mij geboden heeft bij het schrijven van dit artikel. Ran Schols verstrekke mij per omme-gaande de gegevens uit het Vogelarchief Limburg. Hiervoor wil ik hem bedanken.

Literatuur

- Dijk A.J. van, F. Hustings, H. Sierdsema & T. Verstrael, 1996. SOVON broedvogelverslag 1994. SOVON-monitoringsproject 1996/06. SOVON, Beek-Ubbergen.
- Ganzevles W., F. Hustings, F. Schepers, J. Ummels & W. Vergoossen, 1985. Vogels in Limburg. Publ. Natuurhistorisch Genootschap, reeks XXXV, aflevering 5-15. Maastricht.
- Hens P.A., 1965. De avifauna van de Nederlandse provincie Limburg, benevens een vergelijking met die der aangrenzende gebieden. Publ. Natuurhistorisch Genootschap, reeks XV. Maastricht.
- Renssen T.A. & R.L. Vogel, 1993. Recente ontwikkelingen van de Raaf *Corax corax* in Nederland. Limosa 66: 107-116.
- Teixeira R.M., 1979. Atlas van de Nederlandse broedvogels. Natuurmonumenten, 's Graveland.

Provinciale broedvogelkartering van het Zuidelijk Heuvelland in 1997: *last but not least*

Frank Ellenbroek & Boena van Noorden

Met de afronding van het karterwerk in het Zuidelijk Heuvelland is een mijlpaal bereikt: de eerste vlakdekkende broedvogelkartering van de provincie Limburg is hiermee voltooid. Er ligt nu een schat aan gegevens over de verspreiding en aantallen van de meeste Limburgse broedvogels. Voorafgaande aan de analyse van deze gegevens op provinciaal niveau die ongetwijfeld nog in volle hevigheid zal losbarsten, bespreken we in dit artikel eerst de resultaten van het karterwerk in het meest bijzondere deel van de provincie.

We geven een algemene beschrijving van de meest opmerkelijke resultaten, niet alleen door soortbeschrijvingen, maar ook door de broedvogelbevolking van de grotere boscomplexen in het werkgebied met elkaar te vergelijken. We zetten deze

Fluiter, met 166 territoria een kenmerkende broedvogel van de grotere bossen in het Zuidelijk Heuvelland (foto: R. Schols)

Soort	Aantal	Soort	Aantal	Soort	Aantal
Knobbelzwaan	1	Grote Bonte Specht	329	Bonte Vliegenvanger	4
Nijlgans	4	Kleine Bonte Specht	53	Glanskop	321
Wespendief	7	Veldleeuwerik	383	Matkop	120
Havik	12	Oeverzwaluw	2	Kuifmees	121
Sperwer	28	Boompieper	109	Zwarte Mees	192
Buizerd	65	Graspieper	25	Boomklever	436
Torenvalk	36	Gele Kwikstaart	46	Boomkruiper	491
Boomvalk	6	Grote Gele Kwikstaart	29	Taigaboomkruiper	54
Patrijs	54	Nachtegaal	1	Wielewaal	19
Kwartel	28	Zwarte Roodstaart	311	Grauwe Klauwier	7
Waterhoen	33	Gekraagde Roodstaart	24	Roek	703
Houtsnip	6	Kramsvogel	15	Europese Kanarie	61
Holenduif	81	Grote Lijster	106	Putter	60
Zomertortel	57	Sprinkhaanzanger	3	Sijs	5
Koekoek	75	Bosrietzanger	209	Barmsijs	3
Steenuil	25	Kleine Karekiet	6	Kruisbek	4
Bosuil	26	Spotvogel	194	Goudvink	4
Ransuil	4	Braamsluiper	64	Appelvink	333
Ijsvogel	1	Grasmus	537	Geelgors	565
Groene Specht	66	Fluiter	166	Rietgors	7
Zwarte Specht	1	Vuurgoudhaan	339	Grauwe Gors	3
Middelste Bonte Specht	5	Grauwe Vliegenvanger	416		

Tabel 1: Overzicht van de kwantitatief onderzochte broedvogels in het Zuidelijk Heuvelland in 1997. Weergegeven is het totaal aantal getelde territoria per soort.

uitkomsten in perspectief door een vergelijking te maken met drie bosgebieden, die halverwege de jaren tachtig tot in detail zijn geïnventariseerd: het Onderste en Bovenste Bos (Hustings, 1985a), het Eyserbos (Schepers, 1984) en het Colmonderbos (Hustings, 1985b). Voor de broedvogels van het agrarisch gebied is een terugblik mogelijk naar 1986, toen een groot deel van het huidige werkgebied op broedvogels is geïnventariseerd in het kader van het landinrichtingsproject Mergelland-Oost (Mulder & Schepers, 1987).

Werkgebied

Het werkgebied is gesitueerd in het zuidoostelijke deel van Zuid-Limburg. De grens loopt in het noorden grofweg van Simpelveld via Ubachsberg tot aan Wijlre. In het westen vormt de Gulp de grens van het werkgebied. In het zuiden en oosten is de grens gelijk aan de rijksgrenzen met respectievelijk België en Duitsland. Het Middeneuropese karakter van het werkgebied kan worden geïllustreerd met een enkel getal: vrijwel elk stukje Nederland hoger dan 200 m +NAP is gelegen in het Zuidelijk Heuvelland.

Met een geschatte oppervlakte van 10.450 ha is het Zuidelijk Heuvelland het kleinste werkgebied sinds het begin van de provinciale kartering. In het werkgebied liggen geen steden. De grootste plaatsen zijn Simpelveld, Gulpen, Wijlre en Vaals. Een relatief klein deel (globale schatting 750 ha) bestaat uit aaneengesloten bebouwing, campings, sportcomplexen en dergelijke. Deze gebieden zijn in navolging van voorgaande jaren niet geteld, zodat we een oppervlakte van 9.700 ha overhouden die is uitgekamd op broedvogels.

De landschappelijke opbouw wordt bepaald door een aantal beekdalen, die in richtingen tussen noord en west door het gebied afstromen. De dalen van de Geul en de Gulp zijn het meest bekend, maar ook de dalen van de Selzerbeek en Eyserbeek zijn belangrijke landschapsbepalende structuren. Tussen de beekdalen liggen flauw hellende plateau's, die van noordwest naar zuidoost langzaam hoogte winnen, om te eindigen bij het drielandenpunt op een hoogte van ruim 323 m +NAP.

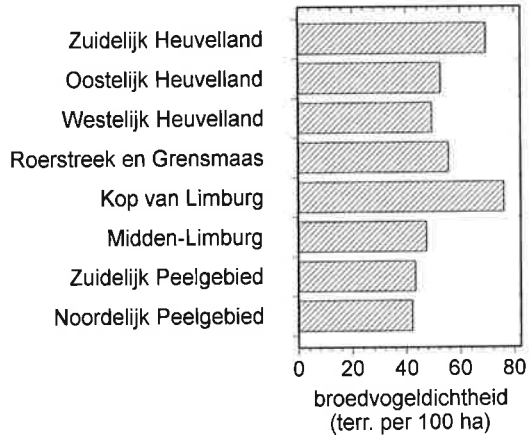
Ongeveer 1.300 ha van het onderzochte gebied bestaat uit bos. De rest (8.400 ha) is agrarisch gebied in de ruime zin van het woord. De belangrijkste onderzochte bossen zijn de Boswachterij Vaals (Vaals, 670 ha), het Schweiberger Bos (Epen, 200 ha), het Onderste en Bovenste Bos (Epen, 97 ha), de Wijlre Bossen (Wijlre, 60 ha), de Platte Bossen (Nijswiller, 45 ha) en het Grootte Bos (Slenaken, 60

ha). De overige bossen zijn kleiner dan 25 ha en beslaan in totaal ongeveer 170 ha. De meeste bossen zijn te vinden op de steile beekdalhellingen, vaak voor een aanzienlijk deel doorlopend op het aangrenzende plateau. Het zijn daarmee over het algemeen geen zuivere hellingbossen, zoals we die eerder vooral in het Westelijk Heuvelland aantroffen hebben (Van Noorden & Lemmens, 1995). Ter illustratie: het grootste boscomplex, de Boswachterij Vaals, bestaat voor ongeveer de helft uit plateaubos. Op de hellingen komen over het algemeen rijkere bostypen voor dan op de plateau's. In het loofbos op de hellingen is de alom tegenwoordige Zomereik gemengd met onder meer Haagbeuk en Zoete Kers. Hoger op de helling wordt de bodem voedselartermer en neemt het percentage berken toe. Naaldbos bevindt zich voornamelijk op de arme plateau's en slechts bij uitzondering op steile hellingen. Veel van het onderzochte bos is nog jong en heeft een matig ontwikkelde structuur. Rijk gestructureerd oud loofbos is relatief schaars. Voorbeelden van de laatste categorie zijn het Kerperbos, Elzetterbos en Kruisbos. Voor een gedetailleerde beschrijving van de bosstructuur in zuidoostelijk Zuid-Limburg, zie Ganzewles *et al.* (1985). Deze beschrijving is nog steeds actueel, al zijn de bossen wat ouder geworden.

Methode

De broedvogelbevolking van het Zuidelijk Heuvelland is door zes personen in kaart gebracht met behulp van uitgebreide territoriumkartering. Het werkgebied was hiertoe opgedeeld in 60 telgebieden met een grootte tussen de 80 en 260 ha. Tussen 18 maart en 7 juli 1997 is elk telgebied drie maal bezocht in de (vroeg) ochtend. Deze ochtendbezoeken begonnen een half uur voor zonsopgang en gingen, afhankelijk van de bewerkelijkheid van het telgebied, soms door tot vroeg in de middag. De totale tijdsbesteding was 1.114 uur, overeenkomend met een onderzoeksintensiteit van 6,89 min./ha. Inclusief nachtbezoeken komt deze uit op 6,92 min./ha. Dit is veel in vergelijking met voorgaande jaren, toen de tijdsbesteding voor de ochtendbezoeken in de verschillende werkgebieden lag tussen de 3,74 en 5,22 min./ha (o.a. Van Noorden, 1996). Het weer was geen grote spelbreker bij de kartering. Alleen in de eerste week van de kartering en in de eerste week van mei waren de omstandigheden meerdere dagen achter elkaar slecht en moest de

Figuur 1. Dichtheid van de kwantitatief onderzochte broedvogelsoorten in de acht deelgebieden van Limburg, onderzocht in de periode 1990-97. De dichtheid is uitgedrukt als het aantal territoria per 100 ha onderzocht gebied. Zwarte Roodstaart en Boomkruiper zijn buiten beschouwing gelaten, omdat deze soorten in 1990 alleen kwalitatief zijn geïnventariseerd.

telling soms worden afgebroken of konden de karteerders eens een keer wat langer slapen. Verder waren er verspreid over het seizoen enkele slechte dagen, maar het bezoekschema is niet serieus onder druk komen te staan. Ook hebben we niet de indruk dat afzonderlijke soorten slecht uit de verf zijn gekomen door ongunstige weersomstandigheden, alhoewel begin mei natuurlijk een cruciale periode is bij een broedvogelkartering.

Een aantal bosgebieden (Boswachterij Vaals, Onderste en Bovenste Bos en Schweiberger Bos) is 's avonds en 's nachts bezocht voor Houtsnippen. De kapvlaktes hier zijn tegelijkertijd in de gaten gehouden voor een incidentele Nachtzwaluw, maar voor deze soort is verder geen cassetterecorder gebruikt. Verder zijn een aantal mini-moerasjes voor alle zekerheid een keer *getaped* voor rallen.

Vergelijking met andere broedvogelkarteringen moet altijd met enige voorzichtigheid gebeuren, zeker als er sprake is van grote methodische verschillen.

Van het laatste is zeker sprake bij de vergelijking met de inventarisaties van het Onderste en Bovenste Bos, het Eyserbos en het Colmonderbos. Bij deze inventarisaties was sprake van 10-15 ochtendbezoeken en een onderzoeksintensiteit van 35-80 min./ha, ruwweg vijf maal zo intensief als het provincieonderzoek. Bij deze inventarisaties zal een aanzienlijk

Bosgebied	Dichtheid (territoria per 100 ha)				
	670	200	97	60	60
Oppervlakte (ha)	BV	SB	OBB	GB	WB
Groene Specht	1,8	2,5	0,0	3,3	1,7
Middelste Bonte Specht	0,3	1,5	0,0	0,0	0,0
Grote Bonte Specht	15,2	21,5	14,4	21,7	26,7
Kleine Bonte Specht	3,1	5,0	2,1	3,3	5,0
Boompieper	9,4	3,0	8,2	1,7	0,0
Grote Lijster	4,0	5,0	3,1	3,3	1,7
Fluiter	15,4	10,5	22,7	5,0	8,3
Vuurgoudhaan	23,6	26,0	22,7	20,0	25,0
Grauwe Vliegenvanger	14,0	24,5	15,5	15,0	13,3
Glanskop	16,4	23,0	12,4	28,3	23,3
Matkop	4,6	8,5	5,2	10,0	6,7
Kuifmees	11,8	9,5	9,3	13,3	0,0
Zwarte Mees	19,6	10,5	14,4	15,0	3,3
Boomklever	18,8	38,5	21,6	30,0	46,7
Boomkruiper	19,9	36,9	21,6	36,78	28,3
Taigaboomkruiper	6,1	5,0	2,1	0,0	0,0
Appelvink	15,1	31,0	12,4	8,3	48,3
Overig	14,2	14,6	11,3	18,4	10,0
Totaal	213,3	277,0	199,0	233,3	248,3

Tabel 2: Dichtheden van een aantal broedvogels in de vijf grootste bossen (60-670 ha) van het Zuidelijk Heuvelland: de Boswachterij Vaals (BV), het Schweibergerbos en omgeving (SB), het Onderste en Bovenste Bos (OBB), het Grootte Bos (GB) en de Wijlre Bossen (WB).

groter percentage van de werkelijk aanwezige territoria zijn gevonden, zeker bij soorten met een lage trefkans (bv. Kleine Bonte Specht). Slechts bij grote verschillen en zo mogelijk consistentie bij overeenkomende soorten kunnen we daarom betrouwbare uitspraken doen over voor- of achteruitgang.

Bij de broedvogelkartering in Mergelland-Oost zijn de methodische verschillen minder groot. Bij deze grootschalige kartering was net als bij het provincieonderzoek sprake van drie bezoekrondes en een vergelijkbare *overall* onderzoeksintensiteit in de orde van 5 min./ha. Hier zal niet zozeer sprake zijn van systematische afwijkingen als gevolg van een hogere trefkans, als wel van toevalsvariatie door een lage onderzoeksintensiteit bij beide onderzoeken. Ook hier zeggen kleine verschillen daarom niet zoveel. Voor een zuivere vergelijking is voor elke besproken soort het aantal territoria bepaald binnen het 6.750 ha grote overlapgebied van beide karteringen.

Resultaten en discussie

Met 97 vastgestelde broedvogelsoorten is het Zuidelijk Heuvelland het eerste werkgebied met min-

der dan 100 soorten. Onder deze 97 soorten bevinden zich er 32 waarvan alleen de presentie per kilometerhok is vastgesteld (zie Schols & Schepers, 1991). De overige 65 soorten zijn kwantitatief geïnventariseerd (tabel 1). In de vorige werkgebieden lag het aantal broedvogelsoorten tussen de 107 en 131. De geringe soortenrijkdom is niet verbazingwekkend voor een klein werkgebied met een relatief geringe variatie in habitats. Zo is er afgezien van de beken vrijwel geen oppervlaktewater te vinden en ontbreken Fuut en Meerkoet als broedvogel.

De broedvogeldichtheid daarentegen is erg hoog met 77,3 territoria per 100 ha. Als we de dichtheid (69,1 territoria per 100 ha zonder Zwarte Roodstaart en Boomkruiper, zie o.a. Van Noorden & Lemmens, 1995) vergelijken met eerdere werkgebieden dan vinden we alleen voor de bosrijke Kop van Limburg een hogere waarde (76,4, figuur 1), die deels ook te verklaren is door een kolonie Kokmeeuwen van ruim 3.000 paar. De broedvogeldichtheden in de andere werkgebieden liggen op ruime afstand met 42,5 tot 56,0 territoria per 100 ha. De hoge broedvogeldichtheid in het Zuidelijk Heuvelland wordt veroorzaakt door extreem goed bezette hellingbossen (meer dan 200 paar per 100 ha, zie tabel 2) en lokaal nog goed intact gebleven kleinschalig cultuurlandschap met een hoge dichtheid aan struweelvogels, dat vooral te vinden is in het noordelijk deel van het werkgebied dat wordt omsloten door Gulpen, Nijswiller, Simpelveld en Ubachsberg.

In de lijst met kwantitatief getelde soorten zijn een paar bijzondere soorten te vinden, waarvan de nu gevonden aantallen landelijke implicaties hebben. In de eerste plaats is dat de Middelste Bonte Specht, waarvan vijf territoria zijn vastgesteld. Minstens twee territoriumhouders waren gepaard, maar een zeker broedgeval kon niet worden aangetoond. Ook elders in Limburg werden opmerkelijk veel Middelste Bonte Spechten gevonden, en op twee locaties konden in totaal drie broedgevallen worden vastgesteld (Schepers *et al.*, 1997). De plotselinge opmars van de Middelste Bonte Specht heeft invasieachtige trekjes, maar de gestage toename van de Belgische en mogelijk de Duitse broedpopulatie zal zeker ook een rol spelen.

Ook van de Taigaboomkruiper zijn grensverleggende aantallen gevonden. De soort is eigenlijk nog maar net als regelmatige broedvogel in Nederland bekend. Er waren weliswaar vanaf 1983 al incidentele meldingen, maar pas in 1993 kwam er wat meer

duidelijkheid en werden bij systematisch onderzoek 13-16 territoria geteld in delen van de Boswachterij Vaals (Schepers, 1995). De meest recente aantalschatting stamt uit 1994 en bedraagt 20 paar (Van Dijk *et al.*, 1996). De nu gevonden 54 territoria torenen hier hoog boven uit. Bovendien werd duidelijk dat Taigaboomkruipers niet alleen te vinden zijn in de Boswachterij Vaals (41 territoria) maar dat er momenteel ook een behoorlijke populatie huist in het Schweibergerbos en omgeving (10). Ook het Onderste en Bovenste Bos is bezet (2) en één vermetel paartje heeft het zelfs gebracht tot het Eyserbos. Rekening houdend met trefkans e.d. kunnen we de populatie nu schatten op zo'n 70 paar en misschien is dit nog aan de voorzichtige kant.

Het vinden van 60 paar Europese Kanaries is misschien wat minder spectaculair, maar met dit aantal wordt wel duidelijk dat de hoogtijdagen van deze soort in de jaren zeventig (maximum voor Zuid-Limburg in 1978 200-250 paar; Ganzevles *et al.*, 1985) weer worden benaderd en wellicht overtroffen. In totaal zijn bij de provinciale broedvogelkartering nu 248 territoria geteld. Als we er rekening mee houden dat veel paren te vinden zijn in niet systematisch geteld stedelijk gebied, dat de zangactiviteit vooral bij koud weer vaak laag is en dat paartjes zich vaak heimelijk gedragen, dan is een schatting van 350 paar voor heel Limburg niet gewaagd. Het is duidelijk dat de huidige landelijke schatting van 160-200 paar (Van Dijk *et al.*, 1996) op de helling moet.

In de volgende paragrafen gaan we verder in op de broedvogelbevolking van bossen en het agrarisch cultuurlandschap.

Bossen

In het werkgebied ligt een aantal bossen, dat door hun ligging en structuur een bijzondere broedvogelbevolking heeft. Bovendien is van de grotere bossen alleen het Onderste en Bovenste Bos eerder (in 1984, Hustings, 1985a) integraal op broedvogels onderzocht. In de boswachterij Vaals zijn alleen deelinventarisaties uitgevoerd (bv. Hustings, 1983), terwijl van een groot en gevarieerd bosgebied als het Schweibergerbos vrijwel geen gegevens voorhanden zijn. Het is daarom de moeite waard om de broedvogelbevolking van de grotere bossen in het werkgebied eens wat meer in detail te bekijken.

Van de Boswachterij Vaals, het Schweibergerbos en omgeving, het Onderste en Bovenste Bos, het

*Van de Wespindief werden 7 territoria gevonden
(foto: P. Palmén)*

Groote Bos en de Wijlre Bossen hebben we de broedvogeldichtheden naast elkaar gezet (tabel 2). Het eerste dat opvalt is dat de totaal-dichtheden elkaar niet veel ontlopen met een bandbreedte van 199-277 paar per 100 ha. De hoogste dichtheid wordt bereikt in het Schweibergerbos en de laagste dichtheid in het Onderste en Bovenste Bos. Er is geen duidelijk aantoonbare relatie van de broedvogeldichtheid met de oppervlakte van het bos, noch met de ligging ten opzichte van andere bosgebieden. Een belangrijke verklaring voor de relatief lage dichtheid in het Onderste en Bovenste Bos is de aanwezigheid van kapvlaktes, zowel op de helling als op het plateau. Van de in tabel 3 opgenomen soorten profiteert alleen de Boompieper van de gecreëerde openheid. Het is dan ook niet verbazingwekkend dat de dichtheid van deze soort in het Onderste en Bovenste Bos relatief hoog is. Het enige andere bos met kapvlaktes is de Boswachterij Vaals, maar de oppervlakte is hier relatief veel kleiner dan in het Onderste en Bovenste Bos. De opmerkelijk forse populatie Boompiepers van de Boswachterij Vaals zit voornamelijk in jong en nog zeer open eiken-berkenbos, een bostype dat voornamelijk op het plateau te vinden is. In deze soortenarme omgeving waren verder Fluiters nog in behoorlijke aantallen te vinden. Van de kwalitatief onderzochte soorten heeft bijvoorbeeld de Fitis zijn optimum op kapvlaktes met opslag en in open bos.

Soort/gebied	Colmon- derbos		Eyser- bos		Onderste en Bovenste Bos	
	1997	1984	1997	1984	1997	1984
Havik	0	0	1	0	1	0
Sperwer	1	0	2	0	0	1
Buizerd	0	0	1	0	2	0
Zomertortel	2	3	1	16	1	11
Groene Specht	2	0	2	0	0	1
Grote Bonte Specht	6	4	7	5	14	9
Kleine Bonte Specht	0	1	0	3	2	2
Grote Lijster	1	1	2	1	3	3
Fluiter	0	1	2	1	22	23
Vuurgoudhaan	5	15	6	5	22	61
Grauwe Vliegenvanger	4	13	2	27	15	?
Glanskop	7	5	9	6	12	20
Matkop	2	4	2	9	5	16
Kuifmees	0	0	0	0	9	10
Zwarte Mees	3	2	1	1	14	23
Boomklever	6	4	13	4	21	16
Boomkruiper	9	7	11	8	21	16
Taigaboomkruiper	0	0	1	0	2	1
Appelvink	8	11	12	10	12	16

Tabel 3: De broedvogelbevolking van drie bossen in het Zuidelijk Heuvelland in vergelijking met de eerste helft van de jaren tachtig (Onderste en Bovenste Bos: Hustings, 1985a; Colmonderbos: Hustings, 1985b; Eyserbos: Schepers, 1984). N.B.: de onderzoeksintensiteit van deze karteringen was ongeveer vijf maal zo groot als in 1997.

Buiten de grotere bossen is deze soort opmerkelijk schaars en vaak zelfs geheel afwezig (figuur 2), iets dat voor vrijwel het hele löss-gebied geldt. De hoge broedvogeldichtheid in het Schweibergerbos is opvallend en verdient nadere aandacht. Als we kijken naar de dichtheden van de afzonderlijke soorten, dan zijn het vooral de soorten van oud loofhout die hoge dichtheden bereiken. Ook de absolute aantallen van deze soorten zijn hoog. Dit geeft aan dat we in eerste instantie moeten kijken naar het loofhoutgedeelte van het boscomplex. Dit is inderdaad bijzonder, in de eerste plaats omdat de hellingen met rijk oud loofbos zich uitstrekken over een afstand van ongeveer twee kilometer tussen Eperheide en Mechelen. Delen hiervan behoren tot het mooiste en best ontwikkelde loofbos in het werkgebied, met dikke oude eiken, Zoete Kersen en veel dood hout. We vinden dit vooral in het Kruisbos en in het noordelijk deel bij Mechelen. Met de aanwezigheid van dit habitat is het minder opmerkelijk dat drie van de vijf Middelste Bonte Spechten in het Schweibergerbos zijn gevonden dan het in eerste instantie leek. Ook Taigaboomkruipers heb-

ben een duidelijke voorkeur voor het oudste en meest structuurrijke loofbos. Vijf van de tien territoria waren gevestigd op de locaties waar ook de Middelste Bonte Spechten zaten. Als we voor de dichtheid van de soorten van dit bostype een vergelijking maken tussen de Boswachterij Vaals en het Schweibergerbos, dan blijkt dat alleen de Taigaboomkruiper in het laatste bos een lagere dichtheid vertoont. Het is verleidelijk om te veronderstellen dat dit het gevolg is van de recente kolonisatie en dat de soort hier de komende jaren nog ruimte heeft om zich verder uit te breiden. De bossen op de oostelijke dalwand van de Gulp, waaronder het Groote Bos, lijken zeker geschikt voor vestiging, maar bij de kartering zijn hier geen Taigaboomkruipers aangetroffen. De soort vertoont momenteel een fraai patroon van afnemende dichtheid met een toenemende afstand tot het brongebied: het Aachenerwald en omgeving.

Hoe heeft de broedvogelbevolking van de bossen in het Zuidelijk Heuvelland zich de laatste 10-15 jaar ontwikkeld? Om deze vraag te beantwoorden kunnen we een vergelijking maken met de inventarisaties van drie bossen in de eerste helft van de jaren tachtig (Onderste en Bovenste Bos, Colmonderbos en Eyserbos, zie tabel 3). Als we deze gegevens naast de recente getallen zetten dan is een duidelijk patroon te ontdekken. Holenbroeders die hun optimum bereiken in oud loofbos (Groene Specht, Grote Bonte Specht, Glanskop, Boomklever en Boomkruiper) laten het afgelopen decennium de meest positieve ontwikkeling zien. De Appelvink sluit zich als niet-holenbroeder bij dit rijtje aan. De relatief lage aantallen van de Kleine Bonte Specht zijn waarschijnlijk het gevolg van toeval; in het werkgebied als geheel hebben we wel veel Kleine Bonte Spechten gevonden met een dichtheid van 4,1 territoria per 100 ha bos. De enige soort die wel in deze groep thuishoort, maar een duidelijke afname laat zien, is de Grauwe Vliegenvanger. Ook in het cultuurgebied van het Zuidelijk Heuvelland is de soort sterk achteruitgegaan (-40% t.o.v. 1986). Omdat we ook in andere delen van Zuid-Limburg een soms dramatische achteruitgang hebben vastgesteld (Van Noorden & Lemmens, 1995; Ellenbroek & Van Noorden, 1996) en de soort het bovendien de laatste jaren slecht doet in de landelijke BMP-index (afname 25-50% in de periode 1984-95; Van Dijk, 1996) zijn er duidelijk algemene factoren in het spel. Waar deze factoren uit bestaan is voorlopig onduidelijk.

Soorten die hun optimum bereiken in jonger bos (Matkop, Zomertortel) zijn achteruitgegaan. De Zomertortel is bijna verdwenen uit de drie bossen (-87%, maar denk aan trefkans-effect). Bij deze soort spelen algemene factoren, net als bij de Grauwe Vliegenvanger, waarschijnlijk een belangrijke rol, want de landelijke BMP-index geeft een achteruitgang van meer dan 50% in de periode 1984-95 (Van Dijk, 1996). De Goudvink is net als in de rest van Zuid-Limburg bijna uit het Zuidelijk Heuvelland verdwenen. Ook bij deze soort is het ontbreken van dicht jong bos waarschijnlijk een belangrijke factor. De soorten van naalddhout laten minder verandering zien, behalve de Vuurgoudhaan. In twee van de drie bossen lijken de aantallen aanzienlijk te zijn teruggelopen. Het ouder worden van de naaldbomen kan hierbij een rol spelen; Hustings (1985b) vond in het Onderste en Bovenste Bos hogere dichtheden in middeloude Fijnspar dan in oude Fijnspar. Het kappen van een aantal percelen naalddhout in het Onderste en Bovenste Bos speelt ongetwijfeld ook een rol. Echter, de methodische verschillen tussen de karteringen mogen ook hier weer niet uit het oog worden verloren.

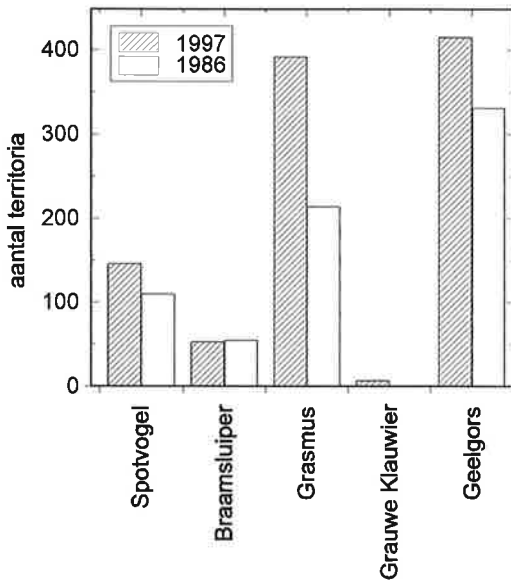
De roofvogels in de drie bossen laten een positieve ontwikkeling zien, al zijn de aantallen voor elke afzonderlijke soort natuurlijk klein. In zijn algemeenheid is roofvogeldichtheid in de bossen van het Zuidelijk Heuvelland sterk vergelijkbaar met die in de meeste andere werkgebieden. De aantallen van Buizerd (65) en Wespandief (7) lijken zelfs bovengemiddeld te zijn (vgl. Van Noorden, 1996). In Ganzevles *et al.* (1985) werden alle roofvogels nog ondergebracht in de categorie van soorten met een geringe presentie in zuidoostelijk Limburg in vergelijking met de rest van Nederland. Momenteel lijkt daar voor alle soorten, behalve wellicht de Havik, weinig reden meer voor te bestaan.

Hustings (1985a en 1985b) en Schepers (1984) hebben de leeftijdsopbouw en de soortensamenstelling van de bomen in het Onderste en Bovenste Bos, het Colmonderbos en het Eysbos nauwkeurig beschreven. Hieruit blijkt dat het overgrote deel niet ouder was dan zo'n vijftig jaar. Omdat er sindsdien alleen in naalddhoutpercelen enige kaalkap heeft plaatsgevonden is vrijwel het gehele bosareaal nu ruim tien jaar ouder geworden en is de broedvogelbevolking meegegaan in deze ontwikkeling. Op zich is dit niet verrassend, maar de grootte van deze verandering is wel opvallend. De Boomklever bijvoorbeeld is met minstens 70% toegenomen. Klaar-

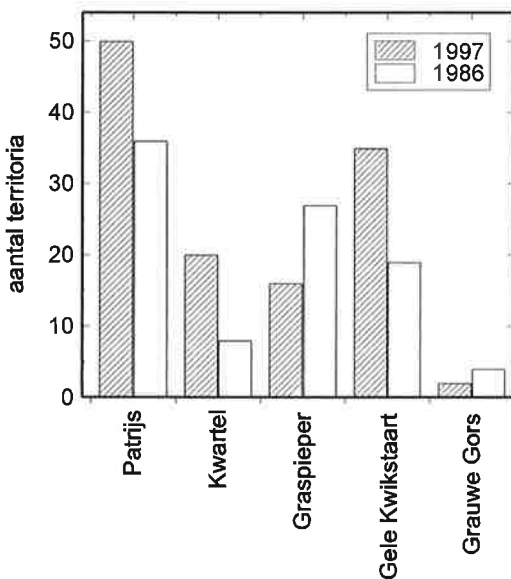

Figuur 2. Verspreiding van de Fitis in Limburg op basis van kilometerhokken. N.B.: dit is de eerste provincie-dekkende verspreidingskaart van een Limburgse broedvogel als resultaat van de provinciale broedvogelkartering.

blijkkelijk wordt middeloud loofbos in snel tempo geschikter voor soorten (meest holenbroeders) die hun optimum hebben in oud structuurrijk loofbos. Deze ontwikkeling is waarschijnlijk illustratief voor de meeste bossen in het werkgebied. De deelinventarisatie van de Boswachterij Vaals door Hustings (1983) wijst ook in deze richting. Uit de leeftijdsopbouw van de bossen is af te leiden dat de grootschalige hakhoutcultuur in Zuid-Limburg in de eerste helft van deze eeuw is verdwenen (zie ook Ganze-

Figuur 3. Populatiegrootte van vijf soorten struweelvogels in een deel van het Zuidelijk Heuvelland in vergelijking met 1986 (Mulder & Schepers, 1987). Weergegeven is het aantal territoria in het 6750 ha grote overlapgebied van beide karteringen.

Figuur 4. Populatiegrootte van vijf soorten akker- en weidevogels in een deel van het Zuidelijk Heuvelland in vergelijking met 1986 (Mulder & Schepers, 1987). Weergegeven is het aantal territoria in het 6.750 ha grote overlapgebied van beide karteringen.

vles *et al.*, 1985). Momenteel vinden we alleen in het Holsetterbos (Boswachterij Vaals) nog een perceel met hakhout. Vrijwel al het andere loofbos heeft zich de laatste decennia natuurlijker kunnen ontwikkelen dan lange tijd het geval is geweest.

Cultuurlandschap

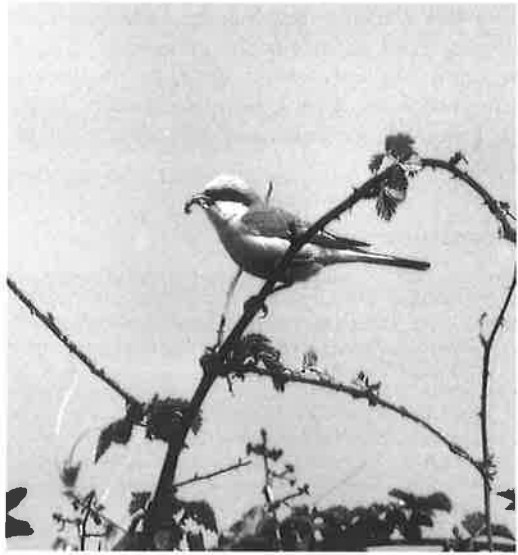
De Geelgors is ruim vertegenwoordigd in het Zuidelijk Heuvelland. Met 565 territoria en een dichtheid van 5,8 paar per 100 ha (6,7 paar per 100 ha agrarisch gebied) is het Zuidelijk Heuvelland een kerngebied te noemen, want nog niet eerder werd een dergelijk hoge dichtheid gehaald. Het vorige dichtheidrecord stond op naam van het Westelijk Heuvelland met 4,2 territoria per 100 ha. In vergelijking met de kartering van Mergelland-Oost in 1986 (Mulder & Schepers 1987) lijkt de soort vooruit te zijn gegaan (figuur 3). Dit geldt zeker voor de Grasmus, waarvan de dichtheid nu ongeveer tweemaal zo hoog is als in 1986. Dit is in overeenstemming met de landelijke BMP-trend (meer dan 100% toename tussen 1984 en 1995; Van Dijk, 1996). De Grasmus is nu vrijwel even talrijk als de Geelgors. De Braamsluiper is veel schaarser dan beide voorgaande soorten, maar ook bij deze soort lijkt er geen sprake te zijn van een achteruitgang ten opzichte van de situatie tien jaar terug. De Spotvogel sluit zich bij deze groep aan en heeft een behoorlijke populatie van tegen de 200 paar. Omdat tenslotte ook zeldzame soorten als Grauwe Klauwier (7 territoria) en Sprinkhaanzanger (3 territoria) er relatief goed uitkomen lijkt de groep struweelvogels het zonder uitzondering redelijk goed te doen. Op een langere termijn bekeken is de ontwikkeling waarschijnlijk minder gunstig geweest, omdat veel kleine landschapselementen al voor de jaren tachtig zijn opgeruimd. Door het ontbreken van goede telgegevens kan dit echter niet door getallen worden gestaafd.

Een tweede groep van akker- en weidevogels laat qua aantalsontwikkeling een wisselend beeld zien (figuur 4). De Veldleeuwerik is niet opgenomen in deze vergelijking, omdat deze in 1986 niet is geteld. Wat in ieder geval opvalt is dat de aantallen van bijna elke soort bescheiden zijn in vergelijking met rest van de provincie. De Patrijs lijkt redelijk stand te houden met een totaal aantal van 50 territoria en een aantalstoename van bijna 40% ten opzichte van 1986. Ook voor het Westelijk Heuvelland constateerden van Noorden & Lemmens (1995) dat de

soort weer een beetje aan het oprabbelen was na een enorme achteruitgang tot het midden van de jaren tachtig (Scheppers & Hustings, 1990). Dat 1997 een goed kwarteljaar is komt al tot uitdrukking in het totaal van 28 territoria. Bovendien is een verhouding van 1:2 ten opzichte van Patrijs in geen enkel werkgebied eerder vertoond. Een verhouding van 1:10 of nog veel minder was tot nu toe gebruikelijk. De Gele Kwikstaart lijkt het aardig te doen maar het gaat slechts om een paar clusters van territoria. Veel zegt het verschil dan ook niet. Bij de Graspieper is er een negatieve ontwikkeling te zien. In de beekdalen rondom de Boswachterij Vaals (Geul, zijbeken Selzerbeek) werden nu nog maar vier territoria vastgesteld. In 1986 waren dat er nog 17. Deze zaten toen merendeels in vochtige graslanden. Ook de Rietgors is in hetzelfde gebied sterk achteruitgegaan van 29 naar zeven territoria. De resterende territoria zijn vrijwel alle gevestigd in kleine moerasjes langs de Geul. Andere soorten van vochtige habitats zijn te schaars voor verdere ondersteuning van dit beeld, maar het lijkt erop dat de eertijds natte gebieden minder geschikt zijn geworden voor vochtminnende soorten. Een effect van voortgaande ontwatering? Van de Grauwe Gors tenslotte is geen serieuze populatie meer over. Dit was eigenlijk tien jaar geleden ook al zo, al waren er toen net buiten het werkgebied nog enkele kleine bolwerken (Kunderberg bij Voerendaal en Langveld bij Bocholtz). Deze zijn inmiddels ook geheel verdwenen (Ellenbroek & Van Noorden, 1996; archief Provincie Limburg).

De beekbewoners hebben het zwaar te verduren gehad met twee strenge winters op rij. Dat de IJsvogel hier last van zou hebben was te verwachten, maar één waarneming van een losse vogel in dit traditionele broedgebied is wel erg weinig. Deze situatie is overigens niet uniek. Ook in 1986 werden na twee strenge winters geen IJsvogelterritoria gevonden. De Grote Gele Kwikstaart heeft eveneens een veer moeten laten. Veel ogenschijnlijk geschikte locaties waren niet bezet en een totaal van 29 paar is erg weinig voor een werkgebied met zoveel geschikte beken. Het feit dat deze beken ten tijde van de Elfstedentocht hebben dichtgelegen zal ongetwijfeld fataal zijn geweest voor veel overwinteraars.

Resteert een drietal nog niet genoemde soorten van het cultuurlandschap die de laatste tien jaar opmerkelijke aantalsveranderingen hebben ondergaan. De Kramsvogel is na een snelle opmars bezig met een even snelle terugtocht. In 1986 verkeerde de soort

Grauwe Klauwier, met 7 territoria een grote verrassing in het Heuvelland (foto: P. Palmes)

op de toppen van z'n roem, waren er meerdere grote kolonies (maximale grootte 22 paar) en een totaal aantal van 130 paren in het overlapgebied. Nu konden er in datzelfde gebied niet meer dan een schamele 12 territoria worden vastgesteld, een achteruitgang van meer dan 90%! Voor de Putter kunnen we een ander geluid laten horen. Met 48 territoria in het overlapgebied is de soort meer dan drie maal zo talrijk als in 1986 (toen 14). Dit is wel een zeer lokale ontwikkeling, want in andere delen van Zuid-Limburg is het aantal Putters zeer bescheiden (37 territoria in 1995-96, Van Noorden en Lemmens, 1995; Ellenbroek & Van Noorden, 1996). De Roek tenslotte heeft zich de afgelopen jaren sterk uitgebreid. Bij de provinciale kartering werden 703 nesten geteld, verdeeld over vier kolonies. Het aantal kolonies is hetzelfde maar het aantal nesten vier maal zo hoog als in 1986, toen 169 nesten werden geteld. De toename is in overeenstemming met de aantalsontwikkeling in de rest van Limburg (Ummels, 1995).

Dankwoord

We danken onze (mede-)karterders Ruud van Dongen en Jean-Paul Ongenae voor hun inspanningen om ook het laatste werkgebied van de eerste karteringsronde goed onderzocht te krijgen. Frans Scheppers en Ludy Verheggen namen ieder één telgebied

voor hun rekening. Rob van der Laak verstrekte volgens goed gebruik nuttige informatie over de presentie van roofvogels in het Zuidelijk Heuvelland in voorgaande jaren. Harry Hoeijmakers leverde waardevol commentaar op een concept van dit artikel.

Literatuur

- Dijk A., van 1996. Het Twaalfde BMP-jaar, 1995. SOVON-Nieuws 9 (3): 9-12.
- Dijk A.J., van, F. Hustings, H. Sierdsema & T. Verstrael, 1996. SOVON broedvogelverslag 1994. SOVON-monitoringrapport 1996/06, SOVON, Beek-Ubbergen.
- Ellenbroek F. & B. van Noorden, 1996. Provinciale broedvogelkartering van de Oostelijke Mijnstreek in 1996: een overzicht. Limburgse Vogels 7 (2): 47-55.
- Ganzevles W., F. Hustings, F. Schepers, J. Ummels & W. Vergoossen. 1985. Vogels in Limburg. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Maastricht.
- Hustings F., 1983. Gegevens over het voorkomen van een aantal vogelsoorten in de boswachterij Vaals. In Vogelvlucht 6 (1): 7-19.
- Hustings F., 1985a. Een inventarisatie van broed- en wintervogels in het Onderste en Bovenste bos bij Epen. Natuurhistorisch Maandblad 74 (1): 9-16.
- Hustings F., 1985b. Vogels van het Colmonderbos bij Wittem. Rapport, Staatsbosbeheer, Roermond.
- Mulder, T.J.D. & F. Schepers, 1987. Aanvullend inventarisatierapport ten behoeve van het N.W.C., advies betreffende het herinrichtingsplan Mergelland-Oost, Rapport, Ministerie van Landbouw en Visserij, Consulatenschap Natuur, Milieu, en Faunabeheer in Limburg, *sine loco*.
- Van Noorden B. 1996. Broedvogels van Roerstreek en Grensmaas, avifaunakartering Limburg deelgebied V, 1994, Rapport, Provincie Limburg, Bureau Inrichting Landelijk Gebied, Maastricht.
- Van Noorden B. & K. Lemmens, 1995. Eerste resultaten van de provinciale broedvogelkartering in het Westelijk Heuvelland in 1995. Limburgse Vogels 6 (2): 59-67.
- Schepers F. 1984. Broedvogels van het Eyserbos 1983, Rapport in eigen beheer, Maastricht.
- Schepers F. & F. Hustings, 1990. Schrikbarende achteruitgang van de Patrijs in het Heuvelland. Limburgse Vogels 1 (2): 1-6.
- Schepers F.J., 1994. Taigaboombkruipers in Zuid-Limburg. Dutch Birding 16(6): 221-225.
- Schepers F., J. Boeren & F. Ellenbroek, 1997. Het jaar van de Middelste Bonte Spechten. Limburgse Vogels 8 (2): 74-77.
- Schols R. & F. Schepers, 1991. De broedvogels van het Noordelijk Peelgebied, avifaunakartering Limburg deelgebied I, 1990, Rapport, Provincie Limburg, Bureau Inrichting Landelijk Gebied, Maastricht.
- Ummels J. 1995. Aantalontwikkeling van de Roek in Limburg in de periode 1979-1994. Limburgse Vogels 6 (1): 1-10.

Frank Ellenbroek & Boena van Noorden. Provincie Limburg, Hoofdgroep RGV, unit Groen, Postbus 5700, 6002 MA Maastricht.

Broedvogels in het Swalmdal

Ernest van Asseldonk

Vanaf 1993 worden door de auteur broedvogelinventarisaties in het Swalmdal uitgevoerd, met name in de bossen ten oosten van Swalmen, plaatselijk bekend als het Groenewoud en Wandelpark. In 1997 was het gehele Nederlandse Swalmdal onderwerp van studie. De provinciale avifaunakarteerders namen het Swalmdal, als onderdeel van een groter gebied in Midden-Limburg, in 1992 onder de loupe (Van Noorden, 1994). Geïnspireerd door de verwerkingswijze van avifaunagegevens in deze en eerdere rapporten van de Provincie Limburg is in dit artikel een zelfde uitwerking toegepast. Daarmee is het mogelijk de gegevens te vergelijken. Daarnaast worden de ornithologisch belangrijke gebieden besproken en krijgen de rol van de vegetatie, de invloeden van buitenaf, het huidige en gewenste beheer eveneens aandacht.

Gebied

Het Nederlands gedeelte van het Swalm ligt vrijwel geheel in de gemeente Swalmen en is, op een klein gedeelte bij de uitmonding in de Maas na, een nog geheel intacte vrij meanderende beek. Op vele plaatsen heeft zij een diep dal uitgesleten; daarom wordt de Swalm beschouwd als een laaglandbeek die plaatselijk het karakter heeft van een bergbeek (Hermans, 1996). Figuur 1 geeft een overzicht van het geïnventariseerde gebied met de gebruikte toponiemen. In het oostelijk deel van het Nederlandse Swalmdal wordt de beek gekenmerkt door een meer of minder brede zone van beekbegeleidende bossen. Het aandeel bos wordt gaandeweg in de richting van de kern van Swalmen smaller. In het centrum van

Swalmen is het natuurlijke karakter van de Swalm verdwenen.

Bebouwing en tuinen grenzen direct aan de beek en het beekdal heeft een parkkarakter. Alleen ter hoogte van de Leucker treffen we nog een elzenbroekbos van enige omvang aan, grenzend aan de spoorlijn Roermond-Venlo. Verder stroomafwaarts resten alleen nog zeer smalle stroken beekbegeleidend bos, overgaand in extensief begraasde, kleinschalige natte weilanden ter hoogte van Wieler. Dit staat in schril contrast met zeer intensief bewerkte landbouwpercelen zonder enige vorm van kleinschalige opslag. Net voor de uitmonding in de Maas passeert de Swalm de Donderberg, een hoog gelegen bosgebied, met gemengd loof- en naaldbos. De laatste honderden meters Swalm zijn kaarsrecht gekanaliseerd en breed. Oorspronkelijk mondde de Swalm uit in de oude Maasmeander te Rijkel.

Methode

De inventarisatie vond plaats door middel van de uitgebreide territoriumkartering (Hustings *et al.*, 1985). Het gebied is onderverdeeld in drie telgebieden die in de periode maart tot en met juni zevenmaal in de vroege ochtenduren zijn bezocht. Avondbezoeken werden alleen verricht in enkele natte weilanden nabij Wieler in de maand mei en juni. Interpretatie van de gegevens vond plaats op basis van de Handleiding Broedvogel Monitoring Project (Van Dijk, 1996).

Om aan te geven welke delen van het geïnventariseerde gebied ornithologisch interessant zijn, zijn de gegevens bewerkt conform de waarderingsmethode die Schols & Schepers (1991) ontwikkelden. Deze methode bewerkstelligt dat gebieden met veel en belangwekkende soorten als waardevol naar voren komen. Dit in tegenstelling tot gebieden met weinig belangwekkende soorten en lage aantallen. Elke soort krijgt aan de hand van een aantal criteria een punt toegekend; hoe hoger de score, hoe meer waarde. De verwerking vindt plaats in blokken van 250 x 250 m.

De territoria zijn samengevoegd op basis van een indeling naar ecologische soortgroepen (tabel 1). Deze indeling is voor het Swalmdal enigszins aangepast ten opzichte van die in Schols & Schepers (1991). De blokken werden gerangschikt aan de hand van een score in de vorm van klassen 1, 2 en 3. Blokken vallend onder klasse 1 zijn ornithologisch minder waardevol, klasse 2 vrij belangrijk en blok-

De Swalm, vlak bij de Duitse grens (foto: B. van Noorden)

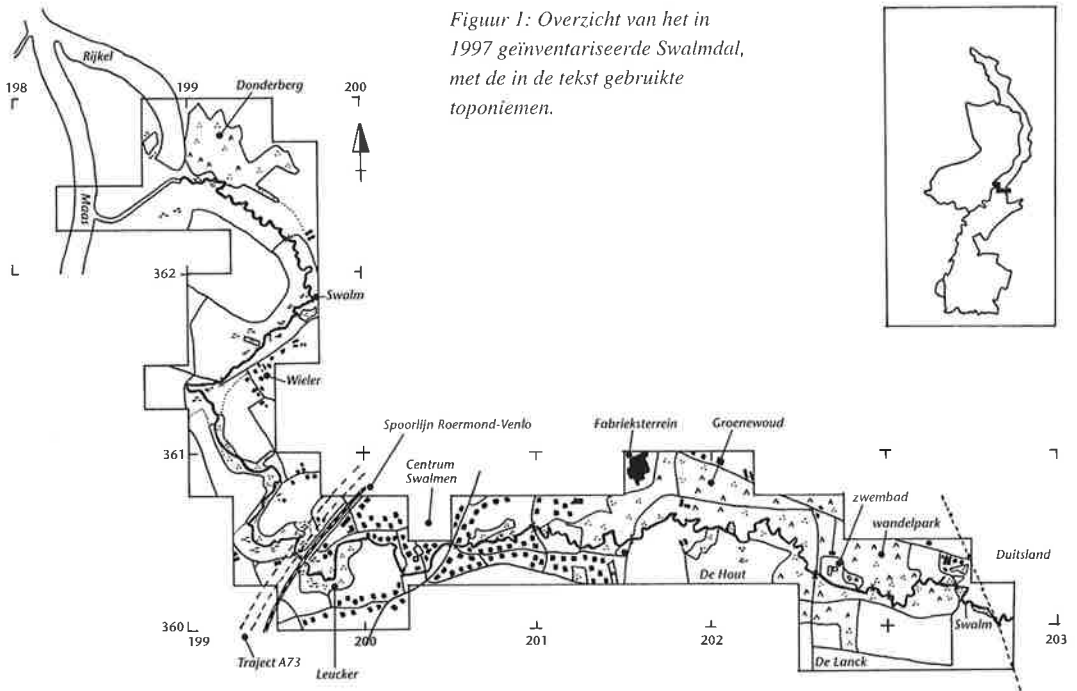
ken vallend onder klasse 3 zijn zeer belangrijk en worden als kerngebied aangeduid en nader besproken. De bevindingen zijn vergeleken met de resultaten die door Van Noorden (1994) zijn gepubliceerd. Aangezien de methode zowel in het veld als bij de verwerking iets is aangepast, is een vergelijking alleen in grove lijnen mogelijk.

Een aantal soorten is niet in de berekeningen opgenomen. Dit zijn exoten als Nijlgans en Mandarijn-eend. Ook Knobbelzwaan en Zwarte Roodstaart zijn buiten beschouwing gelaten.

Voorkomen van broedvogels in het Swalmdal

Algemeen

Beekdalen staan doorgaans garant voor een groot scala aan soorten, zeker als er naast weilanden ook beekbegeleidende bossen grenzen aan de beek. De Swalm is zo'n beek. In 1997 werden dan ook niet minder dan 81 broedvogels in het Swalmdal aangetroffen. Het presenteren van een eenjarige inventa-

Figuur 1: Overzicht van het in 1997 geïnventariseerde Swalmdal, met de in de tekst gebruikte toponiemen.

risatie is een momentopname omdat soorten en aantallen jaarlijks kunnen variëren. Op basis van Van Noorden (1994) en bestaand eigen materiaal uit de jaren 1993-1996 is het aantal broedvogelsoorten in de periode 1992-97 vastgesteld op 90 soorten. In tabel 1 zijn de aantallen weergegeven van de kwantitatief geïnventariseerde soorten die de provinciale avifaunakarteerders in 1992 hebben aangetroffen (Van Noorden, 1994) en de aantallen die in 1997 zijn vastgesteld. Omdat er geen specifieke avond- en nachtinventarisaties zijn verricht, zijn de aantallen van de uilen onbetrouwbaar. Aangezien tijdens het bespreken van de kerngebieden vele soorten aan bod komen wordt hier volstaan met de presentatie van enkele wetenswaardigheden.

Naast de aanwezigheid van inheemse eendachtigen als Bergeend, Knobbelzwaan en Wilde Eend werden verwilderde Mandarijneenden en Nijlganzen aangetroffen. De Mandarijneend werd in 1992 met twee territoria aangetroffen. De twee paartjes van 1997 waren het gehele broedseizoen in het gebied aanwezig, en zeker een paartje broedde succesvol. De Nijlganzen, drie territoria, waren daarentegen alleen vroeg in het seizoen actief. Dit resulteerde in één nestvondst, zonder dat later in het seizoen volwassen vogels met pulli werden aangetroffen. Het

nest bevond zich in de vork van een populier direct grenzend aan de Swalm, op een hoogte van ongeveer 5 meter, lijkend op het nest van een Zwarte Kraai. Ook Grauwe Ganzen komen in het gebied voor, weliswaar niet als broedvogel. De soort broedt in het Elmpter Schwalmbruch, een moerasgebied net over de grens in Duitsland. In april en mei werden voortdurend pendelvluchten tussen de Maas (foerageergebied) en het Elmpter Schwalmbruch uitgevoerd. Vanaf half april werden meerdere paartjes met pulli waargenomen die de Swalm afzakten naar de Maas. Ook bleven paartjes voor langere tijd hangen in een vijver die hoort bij het zwembad en die een directe verbinding heeft met de Swalm.

Van de Wielewaal, een vogel die een voorkeur heeft voor niet te grote open loofboscomplexen met zowel hoge als lage bomen (Teixeira, 1979), werd slecht één territorium vastgesteld. Dit ondanks het voorkomen van ogenschijnlijk geschikte lokaties. In 1992 was de soort nog aanwezig met drie territoria.

Kerngebieden

Hoe belangrijk sommige delen van het Swalmdal voor vogels zijn, werd al in 1992 vastgesteld door de provinciale avifaunakarteerders. Van Noorden

Tabel 1: Broedvogels in het Swalmdal 1997. Bij de kwantitatief geïnventariseerde soorten worden de aantallen vermeld die in 1992 (naar van Noorden, 1994) en 1997, onderhavige inventarisatie, zijn aangetroffen. (* = kwalitatief in 1992, - niet gekarteerd). De nummers geven de indeling naar ecologische groep weer:
 1: bossen en park-landschap (a: loofbos, b: overig bos)
 2: bosranden en struwelen
 3: akker- en weidegebieden
 4: moeras, plas en beek
 -: niet meegerekend

Nr. Soort	92	97	Nr. Soort	92	97
1a Appelvink	5	2	1a Kleine Bonte Specht	5	4
4 Bergeend	3	10	4 Kleine Karekiet	1	1
1b Bonte Vliegenvanger	4	5	- Knobbelzwaan	1	2
1a Boomklever	21	20	1b Kuifmees	9	12
1b Boomkruiper	43	34	- Mandarijneend	2	2
3 Boomleeuwerik	2	3	1b Matkop	13	13
1b Boompieper	4	8	4 Meerkoet	2	4
2 Bosrietzanger	29	47	1a Nachtegaal	3	2
1a Bosuil	-	1	- Nijlgans	0	3
2 Braamsluiper	2	0	1b Ransuil	1	-
1b Buizerd	3	3	4 Rietgors	8	8
1b Europese Kanarie	1	0	2 Roodborsttapuit	1	4
1b Fluit	14	2	3 Scholekster	1	1
4 Fuut	2	2	1b Sperwer	3	0
2 Geelgors	14	15	1a Spotvogel	13	12
1b Gekraagde Roodstaart	5	7	1b Steenuil	2	1
3 Gele Kwikstaart	3	5	3 Patrijs	1	-
1a Glanskop	10	15	1b Putter	1	0
1b Goudvink	3	2	3 Veldleeuwerik	7	7
3 Graspieper	8	9	1b Vuurgoudhaan	9	3
2 Grasmus	16	27	4 Waterhoen	4	0
1b Grauwe Vliegenvanger	12	17	1a Wielewaal	3	1
1b Groene Specht	1	5	4 IJsvogel	2	1
1b Grote Bonte Specht	13	18	1b Zwarte Mees	9	6
4 Grote Gele Kwikstaart	0	1	- Zwarte Roodstaart	9	11
1b Havik	1	1	1b Zwarte Specht	1	1
1b Holeduif	23	19	1b Zomertortel	15	9
3 Kievit	*	4			

(1994) geeft voor de gemeente Swalmen aan dat het boscomplex Vlinkenbroek-Bisschopskamp-Groenewoud-Boschheide het beste gebied is voor Glanskop in Midden-Limburg. Andere bosvogels als Buizerd, Wespandief, Havik, Kleine Bonte Specht, Vuurgoudhaan, Fluit en Goudvink bereiken hier hoge dichtheden. Het in 1997 geïnventariseerde gebied, ten oosten van Swalmen, maakt onderdeel uit van deze bossen. Het Swalmdal-Beeselsbroek, ten noordwesten van Swalmen, wordt aangeduid als kerngebied van Grasmussen, Bosrietzangers en Geelgorzen.

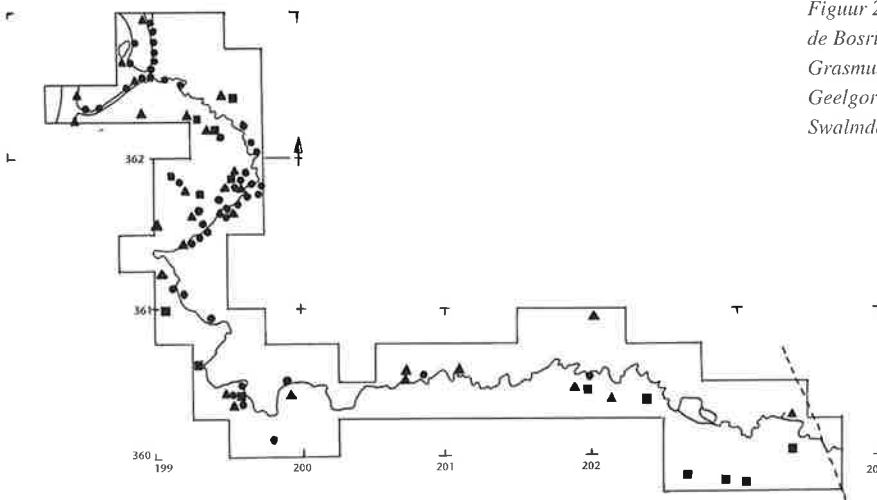
In figuur 2 worden de resultaten van de inventarisatie in 1997 gepresenteerd. Alle ecologische soortgroepen zijn weergegeven, waarbij alleen (de meest interessante) blokken die in klasse 2 en 3 vallen zijn opgenomen. De figuur geeft overduidelijk het belang weer van het bosgebied Groenewoud-Wandelpark. Ook stroomafwaarts treffen we nog enkele gebieden aan die ornithologisch bijzonder waardevol zijn. De belangrijkste gebieden zijn Brongebied de Leucker, weilanden ter hoogte van Wieler, de Oude Maasmeander te Rijkel en de Donderberg.

Groenewoud-Wandelpark

Groenewoud Deze aaneengesloten bossen bestaan uit oud loofbos, beekbegeleidend elzenbroekbos, gemengd loof-naaldbos, hakhoutpercelen met jonge aanplant, uitgedunde naaldpercelen met weelderige ondergroei van Braam en verspreid liggende, al dan niet onderhouden, oude Swalmmeanders. Elzenbroekbossen zijn doorgaans zeer eenvoudig van structuur, ze bestaan voornamelijk uit één boomsoort; de zwarte els. Van een struiklaag is, vanwege het vochtige karakter nauwelijks sprake. Alleen de kruidlaag is goed ontwikkeld met kensoorten als dotterbloem, bittere veldkers, bosanemoon e.d. Door eutrofiëring en verdroging krijgt een soort als de grote brandnetel de overhand ten koste van de oorspronkelijke vegetatie. Dit is ook in het Groenewoud en Wandelpark het geval. In dit gebied komen vele steilwanden voor, variërend van 1 tot 3 meter. Het gebied is eigendom van de gemeente Swalmen. Ondanks de hoge recreatieve druk liggen er verschillende ornithologische kerngebieden in deze bossen. Twee ecologische soortgroepen vormen

hiervoor de basis: de vogels van specifiek loofbos en de overige bosvogels. In tabel 2 worden de voornaamste soorten uit deze groepen gepresenteerd, die gedurende de inventarisaties in de periode 1993-1997 zijn aangetroffen. Ook de resultaten van de provinciale karteerders zijn in deze tabel opgenomen. Opvallend is de achteruitgang van de holenbroeders als Boomklever en Grote Bonte Specht. Grootschalige beheersactiviteiten o.a. gericht op kap van naaldhout en aanplant van jong loofhout, met name in het broedseizoen, kunnen hier debet aan zijn. Ook Grauwe Vliegenvanger, Bonte Vliegenvanger en Vuurgoudhaan lijken hier negatief op te reageren. De Boompieper reageert daarentegen positief op deze capaciteiten, omdat hierdoor open plekken ontstaan. Naarmate de jonge aanplant groter wordt zullen de negatieve effecten toch een positieve wending krijgen omdat loofbossen doorgaans soortenrijker zijn dan naaldbossen. Dit zal echter nog vele tientallen jaren duren. Opmerkelijk is ook de achteruitgang van de Fluiter, een soort die het landelijk slecht vergaat. De ogenschijnlijk desastreuze achteruitgang van 14 territoria in 1992 naar twee territoria in 1997 (tabel 1), lijkt in werkelijkheid op een licht herstel van de soort te wijzen (tabel 2). In het Groenewoud-wandelparkcomplex werd de soort in 1994 al niet meer vastgesteld, terwijl in 1992 nog 11 territoria aanwezig waren. In het Groenewoud-Wandelpark werden ook twee specifieke beekvogels, IJsvogel en Grote Gele Kwikstaart aangetroffen, ondanks de strenge winter 1996/97. Van elk werd slechts één territorium aan-

getroffen. De IJsvogel is een jaarlijkse broedvogel in het Swalmdal met 1-2 territoria. Nest- en foeraergelegenheid is er voldoende aanwezig. Waarschijnlijk speelt de reeds genoemde recreatieve druk in het broedgebied parten daar waar het gaat om verdere uitbreiding van de soort. De Grote Gele Kwikstaart wordt sinds 1995 weer jaarlijks waargenomen. In 1995 en 1996 was er sprake van nestvondsten, in 1997 werden alleen volwassen vogels in het broedseizoen waargenomen. In juli werden twee vliegvlugge juveniele exemplaren ontdekt, waarvan niet meer kon worden vastgesteld of het een Nederlands broedgeval betrof of dat het om dispersie van Duitse vogels ging. De vogels maken in het Swalmdal gebruik van enerzijds natuurlijke nestholten (wortelstelsel van aan de Swalm grenzende bomen) en gecreëerde holten (vistrap). Voor verdere uitbreiding van de soort gelden dezelfde problemen als bij de IJsvogel; recreatiedruk! Het aanbieden van nestmogelijkheden, bijvoorbeeld in de vorm van nestkasten onder bruggen e.d., zou een optie zijn. In Zuid-Limburg hebben Grote Gele Kwikstaarten positief gereageerd op het plaatsen van nestkasten (Schepers & Schols in: Hermans *et al.*, 1990). Dat de soort aan het begin van de tachtiger jaren in het Swalmdal nog veelvuldig voorkwam blijkt uit het feit dat toen nog 10 tot 15 territoria werden vastgesteld (Van Noorden, 1994). Hoe de situatie op Duits grondgebied is, is mij niet bekend. Verdere natuurontwikkeling is in dit intensief gebruikt bos lastig, wel lijkt het me mogelijk de drukte

Figuur 2: Verspreiding van de Bosrietzanger (stip), Grasmus (driehoek) en Geelgors (vierkant) in het Swalmdal in 1997.

meer in banen te leiden door bewust paden af te sluiten. Dit geldt met name voor de paden die pal aan de beek grenzen of er naartoe leiden, zodat de specifieke beeksoorten meer rust krijgen. Kanovaren is uit den boze!

De kerngebieden worden aan alle zijden omringd door blokken die ornithologisch vrij belangrijk zijn, de klasse 2 blokken. Het betreft voornamelijk blokken uit de ecologische soortgroepen 1a en 1b, de bosvogels. Ten zuiden van het Wandelpark treffen we echter nog enkele blokken aan die ook voor struweelsoorten van belang zijn. Het gaat hier met name om de Roodborsttapuit en de Geelgors die aanwezig zijn op intensief gebruikte weilanden met goed ontwikkelde struweelranden in de omgeving van 'de Lanck'. Door ruilverkavelingen in dit gedeelte zijn enkele goed ontwikkelde struwelen verdwenen en vervangen door nog jonge laanbeplanting. Desondanks wisten drie territoria van de Roodborsttapuit zich hier te handhaven. Roodborsttapuiten in agrarische gebieden zijn tegenwoordig bijzonder.

Landgoed de Hout Ook Landgoed de Hout maakt onderdeel uit van dit boscomplex. Dit schraal grasland, van ongeveer 20 ha, is inmiddels in handen van Staatsbosbeheer en daardoor eindelijk gevrijwaard van grootste gevaren van buitenaf. Jansen *et al.* (1994) geven een duidelijke opsomming van de bedreigingen uit het verleden en huidige bedreigingen. In het verleden werd het gebied gebruikt voor o.a. motorcrosswedstrijden, maisteelt en kerstdenenteelt, verder werden er plannen ontwikkeld voor de aanleg van een golfbaan en verblijfsrecreatie. De grootste, huidige bedreiging, is de aanwezigheid van overigens vrijwel geluidloze elektromotorische modelvliegsport op een van de weilanden. Deze vorm van modelvliegsport wordt door Staatsbosbeheer toegestaan. Dit landgoed is kerngebied voor soorten van akker- en weidegebieden met als kenmerkende soort de Boomleeuwerik, daarnaast werd hier in 1997 voor het eerst sinds 1993 een territorium van de Roodborsttapuit vastgesteld. Een territorium waarbinnen zelfs bebouwing aanwezig is. Landgoed 'de Hout' bestaat niet alleen uit schraal grasland. In het terrein komen ook gedeelten voor met struweel, moeras en sporadisch heide. De kerstdenenaanplant is verwijderd, zodat het gebied weer en meer open structuur heeft gekregen. Naast begrazing door paarden op de schrale graslanden vindt runderbegrazing plaats op deze nieuwe gecreëerde

Delen van het Swalmdal vormen kerngebied voor de Glanskop (foto: K. Lemmens)

open ruimte en aangrenzende struweel- en moerasgedeelten.

Ten westen van Groenewoud treffen we nog een kerngebied aan. Dit betreft een rustig gelegen kruidenrijk perceel op een fabrieksterrein met één territorium van een Boomleeuwerik.

Brongebied 'de Leucker'

Brongebied 'de Leucker' bestaat uit een ongeveer 8 ha groot Elzenbroekbos, dat nauwelijks toegankelijk is. Het bosje ligt in een dal dat wordt ingesloten

Soort	92	93	94	95	96	97
Appelvink	1	-	3	2	2	2
Bonte Vliegenvanger	4	2	3	8	5	4
Boomklever	15	-	17	15	12	11
Boompieper	4	-	6	4	1	8
Boomleeuwerik	2	-	1	0	-	2
Fluiter	11	-	0	0	0	2
Glanskop	7	-	5	9	-	8
Grauwe Vliegenvanger	0	-	13	14	10	9
Groene Specht	1	-	3	2	2	3
Grote Bonte Specht	6	-	19	13	-	10
Kleine Bonte Specht	3	1	6	0	1	3
Vuurgoudhaan	8	-	-	9	5	3
Zwarte Specht	0	-	1	1	1	1

Tabel 2: Enkele broedvogels uit het Groenewoud-Wandelparkcomplex 1992-1997 (- soort niet geïnventariseerd).

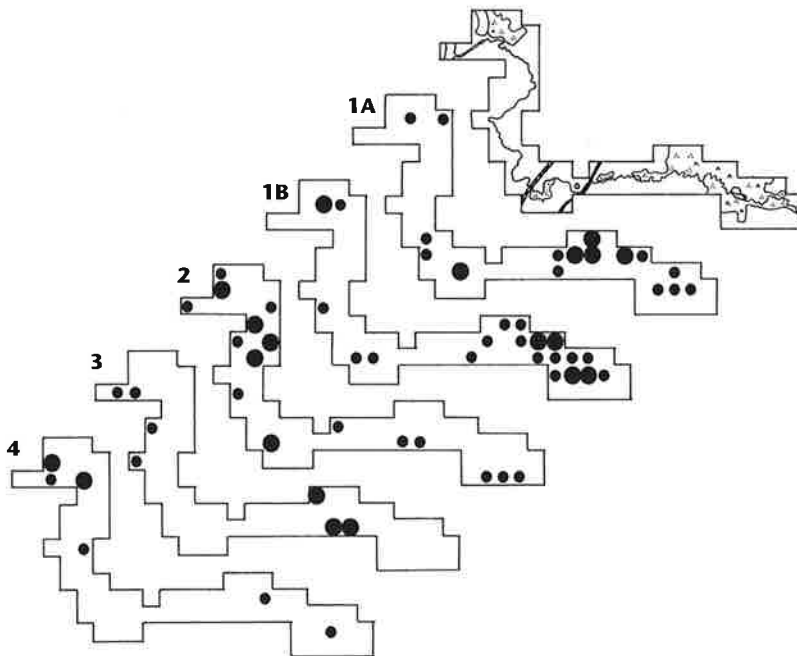
door hoge steilwanden. Het wordt in het westen begrensd door de spoorlijn Roermond-Venlo, ten noorden ligt een papierfabriek en ten zuiden van het bosje rukt de bebouwing op. Alleen de oostflank is open, hier treffen we gedeeltelijk nat weiland aan. Dit weiland wordt aan alle zijden begrensd door bebouwing. Ook in dit bronbos krijgt de Grote brandnetel steeds meer de overhand. De Leucker is het kerngebied voor de Nachtegaal. In het bosje werden de enige twee territoria van deze soort in het Swalmdal vastgesteld. Naast het voorkomen van Boomklevers is dit gebied interessant voor Grote Bonte en Groene Specht. De Leucker dient met rust te worden gelaten en niet verder te worden aangetaast. Bovendien is het gebied interessant vanwege het voorkomen van bronmilieus met de daarbij behorende flora en (micro)fauna (Hermans, 1996). In een van de omringende steilwanden bevindt zich in een dassenburcht.

Ten westen van de spoorlijn Roermond-Venlo, grenzend aan de Leucker treffen we het eerste kerngebied aan van soorten van bosranden en struwelen. Het talud van de spoorlijn, gelegen naast kleine natte weilanden is een ideale verblijfplaats voor Bosrietzanger, Grasmus en Geelgors. In de smalle strook beekbegeleidend bos treffen we ook nog Glanskop en Kleine Bonte Specht aan. Het gebiedje

is ingerasterd en er vindt extensieve begrazing plaats door paarden en koeien. De weilanden zijn deels in bezit van Staatsbosbeheer, desondanks zal het niet ontkomen aan ingrijpende veranderingen. Het zuidelijke tracé van de A73 is dwars door dit kerngebied gepland!

Weilanden ter hoogte van Wieler

De vochtige hooilanden ter hoogte van Wieler vormen hét bolwerk voor soorten van bosranden en struwelen. De kensoorten zijn Geelgors, Bosrietzanger en Grasmus (figuur 2). In deze omgeving werd ook het enige territorium gevonden van de Kleine Karekiet in het Swalmdal. De bevindingen in 1997 bevestigingen die van Van Noorden (1994). Enkele avondbezoeken in mei en juni ten einde hier Watersnip en Kwartel te ontdekken liepen op niets uit. De weilanden, in eigendom van Staatsbosbeheer, worden omzoomd door al dan niet goed ontwikkelde houtwallen die het gebied een kleinschalig karakter geven. Het voorkomen van de drie kensoorten is dan ook niet vreemd. De soorten zullen in de toekomst wellicht nog verder in aantal toenemen omdat Staatsbosbeheer nieuwe houtwallen heeft laten aanleggen. Oude avifaunagegevens van de Swalm bestaan er in de vorm van

Figuur 3: Verspreiding van vogels uit de ecologische soortgroepen in het Swalmdal in 1997. Klasse 3, ornithologisch zeer waardevol, grote stip. Klasse 2, ornithologisch vrij belangrijk, kleine stip. (1a: loofbos, 1b: overig bos, 2: bosranden en struwelen, 3: akker- en weidevogels, 4: moeras-, plas- en beekvogels).

Waterhoen (foto: H. Koks)

een archief van de Milieu- en Heemkundevereniging Swalmen. Uit deze gegevens blijkt dat er in de jaren zeventig nog specifieke soorten van de natte weilanden voorkwamen in dit gedeelte van de Swalm, zoals de Zomertaling. Er is ook sprake van soorten als Wulp, Grauwe Gors, Roodborsttapuit en Paapje, naast de soorten die we nu nog in dit gebied aantreffen. Wellicht dat de beheersmaatregelen die anno 1997 worden uitgevoerd een positieve aantrekkingskracht hebben op bovengenoemde verdwenen soorten. Het gebied is tevens van betekenis voor de Bergeend. Ten opzichte van 1992 namen de Bergeenden sterk in aantal toe. Ondanks de tien territoria die in 1997 werden aangetroffen zijn geen pulli aangetroffen. Van deze 'konijnenholenbroeder' werden meerdere paartjes langdurig waargenomen in de omgeving van twee dassenburchten die ten westen van Swalmen liggen. Of de soort hiervan gebruik heeft gemaakt is niet vastgesteld. Beide dassenburchten zijn overigens bewoond (vos en das).

Niet alleen in het broedseizoen is het gebied van belang. Vanwege inundatie door Swalm en Maas ontstaan hier gedurende langere perioden in het winterseizoen waterpartijen. Deze worden door o.a. Kleine Zwanen gebruikt als slaappleaats (Van Asseldonk, 1996). De aantallen bereiken zelfs de 1% norm die geldt voor deze soort. Daarmee is het een 'wetland' van grote betekenis!

Het gebied wordt omringd door intensieve akkerbouw en graslandpercelen. Bij de verdere ontwik-

kelingen van de natuurwaarden zou hierin verandering moeten komen. Enerzijds door de bestaande onverharde, reeds autovrije, wegen te voorzien van houtwallen en het laatste stuk gekanaliseerde stuk Swalm een natuurlijk karakter terug te geven. Verder liggen er mogelijkheden om nu reeds natte gedeeltes uit te diepen. Niet natuurlijke ingrepen, zoals grind en afzandwinning, dienen achterwege te blijven om de huidige natuurwaarden te behouden en de overlevingskansen van de overwinterende ganzen- en zwanenpopulatie niet te dwarsbomen.

Oude Maasmeander te Rijkkel

De oude maasmeander is qua structuur nauw verbonden met de weilanden rond Wieler en vormen samen een aaneengesloten gebied. Het is dan ook niet vreemd dat we hier ook uit beide ecologische soortgroepen (2 en 4) dezelfde kensoorten aantreffen; Bosrietzanger, Grasmus, Bergeend. Ook treffen we hier Fuut en Rietgors aan. Omdat het gebied van redelijke omvang is liggen hier, samen met voorgaand gebied mogelijkheden te over om er aan natuurontwikkeling te doen. In provinciale plannen is er sprake van om het schiereiland tussen Maas, Swalm en de oude meander in te richten tot natuurontwikkelingsgebied. Ook 's winters is het gebied van belang. De oude meander te Rijkkel behoort samen met Bouxweerd en de Asseltse Plassen tot de reguliere slaappleaatsen van de overwinterende Kleine Zwanen (Van Asseldonk, 1996).

'Donderberg'

Deze op een hoge rivierduin gelegen bossen vormen een kerngebied voor soorten uit de ecologische soortgroep 1b, overige bos soorten met als kenmerkenden soorten Boomkruiper, Buizerd, Havik, Grauwe Vliegenvanger, Groene Specht, Grote Bonte Specht, Matkop en Kuifmees. Ook treffen we hier Glanskop en Boomklever aan. Het gebied bestaat uit een mengeling van loof- en naaldbos. Her en der staan er vakantiehuizen in het bos die overigens niet permanent bewoond zijn. Er is nogal wat achterstallig onderhoud, met name in de nog vrij jonge naaldbospercelen. Omvorming naar meer gemengd loofbos zou wenselijk zijn. Het gebied is eigendom van vele particulieren.

Toekomstvisie

De Swalm biedt ons nog erg veel aan natuurschoon. Niet alleen wat betreft de vogels. Liefhebbers van vlinders en libellen kunnen hier hun hart ophalen. Zo komt de weidebeekjuffer nog in groten getale langs de Swalm voor. Kortom er is voor iedereen wat wils. Dit moet zo blijven en daar waar mogelijk zelfs worden versterkt. Laat het zuidelijk tracé van de A73 de laatste niet natuurlijke ingreep zijn die het Swalm-dal nog moet trotseren. Hopelijk kunnen deze gegevens bijdragen tot het veiligstellen van de huidige en aanzet geven tot een verdere verrijking van de natuurwaarden van de Swalm. Ideeën zijn er genoeg.....!

Ernest van Asseldonk, Langen Dries 7, 6049 KS Herten

Dankwoord

Mijn dank gaat uit naar Boena van Noorden en Gerard Jonkman (Milieu- en Heemkundevereniging Swalmen, Staatsbosbeheer) die eerder versies van dit artikel van commentaar voorzagen.

Literatuur

- Asseldonk E. van. 1996. Slaaplaatstellingen van Kleine Zwanen in Asselt 1993-1995, Limburgse Vogels 7 (1): 14-21.
- Coelen J. van der & C. van Seggelen, 1993, De Broedvogels van het Zuidelijk Peelgebied. Avifaunakartering Limburg Deelgebied 2, 1991, Provincie Limburg, Hoofdgroep R.O.V. Maastricht.
- Dijk A.J. van, 1996. Broedvogels inventariseren in proefvlakken (handleiding Broedvogel Monitoring Project), SOVON, Beek-Ubbergen.
- Hermans J.T., R.Gubbels, F.Schepers & R.Schols, 1990. Het belang van de Zuid-Limburgse beken voor de fauna, Natuurhistorisch Maandblad 79 (3-4): 71-104.
- Hermans J.T., 1996. In: Bossenbroek Ph., J.T. Hermans, J.A.H. Smits, J.T. Vorstermans & F.S. van Westreenen, 1996. Het Land van Peel en Maas. Natuurgebieden in Zuidoost-Nederland. Staatsbosbeheer, Roermond.
- Hustings M.F.H., R.G.M. Kwak, P.F.M. Opdam & M.J.S.M. Reijnen, 1985. Vogelinventarisatie, Achtergronden, richtlijnen en verslaglegging. PUDOC, Wageningen/Zeist.
- Jansen W., S. Jansen, R. Walenbergh & J. Walenbergh. 1994. Om het behoud en beheer van het landgoed de Hout, Natuurhistorisch maandblad 83 (2): 24-30.
- Noorden B. van, 1994, De Broedvogels van Midden-Limburg, Avifaunakartering Limburg Deelgebied 3, 1992, Provincie Limburg, Hoofdgroep R.O.V. Maastricht.
- Schols R. & F.Schepers, 1991, De Broedvogels van het Noordelijk Peelgebied, Avifaunakartering Limburg Deelgebied 1, 1990, Provincie Limburg, Hoofdgroep R.O.V. Maastricht.
- Teixeira R.M. 1979. Atlas van de Nederlandse Broedvogels. Deventer.

Bijzondere waarnemingen

Citroenkwikstaart bij Kessenich in mei 1997

Op maandag 12 mei 1997 bezocht ik om 11.45 uur de grindgaten bij Kessenich, net over de Belgische grens ten zuiden van Thorn. Mijn broers hadden daar de dag ervoor enkele Temmincks Strandlopers gezien en die wilde ik zelf graag even bekijken. Op de dijk aangekomen was het gebied goed te

overzien: veel opgespoten zand met kleine ondiepe plasjes. Terwijl ik de mini-strandjes afspeurde viel mijn oog op een wegvliegende, opvallend gekleurde kwikstaart. Eigenlijk wist ik het meteen, maar ik moest nog een bevestiging hebben. Toen de vogel weer ging zitten en zich goed liet bekijken was er geen twijfel meer mogelijk. Het was een mannetje Citroenkwikstaart *Motacilla citreola* in zomerkleed! Na enkele foto's te hebben gemaakt heb ik het nieuws telefonisch verspreid. Tot zonsondergang is

de vogel vervolgens door vele tientallen, met name Belgische vogelaars bekeken. De volgende dag werd de vogel niet meer aangetroffen.

Beschrijving en determinatie

De vogel was van ongeveer dezelfde grootte en bouw als de eveneens aanwezige Witte Kwikstaarten en Rouwkwikstaart. Dit tezamen met de combinatie van een gele kop en borst, een scherp afgetekende zwarte nekband, grijze bovendelen, twee brede witte vleugelstrepen en witte onderstaartdekveren, maakte de determinatie als Citroenkwikstaart eenvoudig omdat geen andere kwikstaart deze combinatie van kenmerken vertoont (Harris *et al.* 1991; Jonsson. 1994; Lewington, *et al.* 1991).

Het ontbreken van een (donker)grijze bovenkop en oorstreek alsmede de aanwezigheid van de zwarte nekband duiden op een adult mannetje. De leeftijd kon niet met zekerheid worden vastgesteld. Op sommige foto's was (in zeer geringe mate) enige donkere tekening op het achterhoofd te zien die niet overeenkomt met de voor een adult mannetje kenmerkende volledig ongetekende kop. Echter van een duidelijk klein grijs 'petje' dat eerste-zomer mannetjes kenmerkt (Dutch Birding 17: 67, plaat 55, 1995) was geen sprake.

Evenals de meeste in westelijk Europa vastgestelde exemplaren behoort de vogel van Kessenich hoogstwaarschijnlijk tot de noordelijke ondersoort *M. c. citreola*. De zuidelijke ondersoort *M. c. warae*, die mogelijk eveneens in Westeuropa als dwaalgast optreedt (Dutch Birding 16: 165, plaat 117, 1994; de Vries, 1995) is iets kleiner dan *M. c. citreola*, iets bleker getekend op onderdelen en mantel, heeft minder opvallende vleugelstrepen, een smallere, minder duidelijke zwarte nekband en mist een uitgebreide grijze tekening op de flanken (die bij de vogel in Kessenich wel aanwezig was).

Voorkomen

De Citroenkwikstaart broedt in vochtige terreinen in een gebied dat zich uitstrekt van Europees Rusland tot Oost-Siberië, grote delen van Centraal-Azië en China. De wintergebieden liggen in Zuidazië (plaatselijk in Iran en het Arabisch Schiereiland, meer algemeen van Pakistan tot Zuid-China). Op doortrek worden regelmatig vogels gezien westelijk tot in Israël (Cramp, 1988). De laatste decennia breiden de broedgebieden zich in westelijke rijk-

Citroenkwikstaart, mannetje, 12 mei 1997 te Kessenich (foto: F. Meeuwissen)

ting uit naar landen als Polen, Litouwen en Turkije. In 1996 heeft zelfs, zij het zonder succes, een eerste paar in voormalig Oost-Duitsland gebroed (Dutch Birding 18: 211, 1996).

Als dwaalgast is de soort in de meeste Europese landen vastgesteld. Het merendeel van de gevallen betreft jonge vogels in het najaar (eind augustus-oktober) maar vooral de laatste jaren neemt het aantal voorjaarswaarnemingen toe. In Duitsland worden tegenwoordig elk voorjaar enkele exemplaren vastgesteld (Barthel & Schmidt, 1990).

De waarneming bij Kessenich betreft, voor zover bekend, het vierde geval voor België. Het eerste exemplaar (een kortstondig pleisterend mannetje) werd waargenomen op 29 april 1993 te Zeebrugge (Dutch Birding 15: 142, 1993). In Nederland zijn tot nu toe 7 exemplaren waargenomen waarvan de eerste van 24 augustus tot 8 september 1984 te Castricum, Noord-Holland (Moerbeek, *et al.* 1984) en de laatste van 25 augustus tot 1 september 1996 bij de Stichtse Brug in Flevoland (Dutch Birding 18: 275, 1996).

Hierbij dank ik Ivo Meeuwissen voor zijn hulp bij het schrijven van dit stukje.

Literatuur

- Barthel P. H. & Schmidt C. 1990. Hinweise zur Bestimmung der Zitronenstelze *Motacilla citreola*. *Limicola* 4: 149-182.
 Cramp S. 1988. The birds of the Western Palearctic 5. Oxford,
 Harris A., Tucker L. & Vinicombe K. 1991. Vogeldeterminatie. Handboek voor het identificeren van vogels. Baarn.

-
- Jonsson L., 1994. Vogels van Europa, Noord-Afrika en het Midden-Oosten. Baarn
- Lewington I., Alstrom P. & Colston P., 1991. A field guide to the rare birds of Britain and Europe. Londen.
- Moerbeek D., J., Schekkerman H & Slings Q.L., 1984. Citoenkwikstaart te Castricum in augustus-september 1984, Dutch Birding 6: 123-130.
- Vries P. de., 1995. Citoenkwikstaart bij Wilp in mei 1993. Dutch Birding 17: 66-68.

Frank Meeuwissen, Korhoenstraat 12, 6035 GD Ospel

Vorkstaartplevier bij Grevenbicht

Tijdens een telling van de oeverzwaluwkolonies per kano over de Grensmaas op 8 juni 1997 gingen ondergetekenden ter hoogte van Koeweide, Grevenbicht (gemeente Born) aan land. Daar bevond zich een kolonie van 65 Oeverzwaluwen in een oude uitspoeling van de Maas, ontstaan tijdens de overstroming in 1995.

Onze aandacht werd meteen getrokken door een vogel die op korte afstand (ca. 30 m) langsvloog en direct werd herkend als 'vorkstaartplevier'. De vogel vloog al foeragerend ca. 10 m boven de weilanden en draaide kringetjes om ons heen, waarbij de afstand enkele malen slechts ca. 15 m bedroeg. Het was dan ook niet moeilijk om de vogel te determineren als een Vorkstaartplevier *Glareola pratincola*. De roestbruine oksels en de witte achterrand aan de armvleugels sloten Steppenvorkstaartplevier *G. nordmanni* uit. De vogel verplaatste zich in ca. 15 minuten al cirkelend in noordelijke richting en ver-

dween via de uiterwaarden bij Heppeneert richting Maaseik.

Gezien het ontbreken van een mobiele telefoon in onze kano konden wij pas een uur later, in Vissersweert, telefonisch melding maken van onze fraaie waarneming. Helaas te laat, de vogel kon nadien niet meer worden teruggevonden.

Deze waarneming betrof de tweede voor Limburg; de eerste werd op 15 september 1990 bij Itteren gezien (Lemmens, 1991). De Vorkstaartplevier wordt in Nederland minder vaak waargenomen dan de Steppenvorkstaart, getuige het aantal geregistreerde waarnemingen. In het voorjaar van 1997 waren er uitzonderlijk veel waarnemingen: naast de onze op 25 en 26 juni (Eemshaven), 10 juli (Katwijk) en 13 juli (Almere). Een Steppenvorkstaartplevier werd op 23 juli gemeld op Texel, terwijl een mogelijke Oosterse Vorkstaartplevier *G. maldivarum* bij Workum werd gezien (Dutch Birding 19 (4): 208). Limburg was dus mede-gelukkige in dit vorkstaartenvoorjaar.

Trouwens, het aantal Oeverzwaluwen langs de Grensmaas tussen Maastricht en Ohé en Laak was beduidend minder dan in 1997: 1.688 tegen 2.076 bezette nesten.

Literatuur

- Lemmens, K. 1997. Vorkstaartplevier te Itteren in september 1990, Limburgse Vogels 2 (3): 84-85

Frans Schepers, Cornwallplein 18, 6137 JW Sittard
Sandra Kemp, Vriendenkringstraat 33, 6141 LH Sittard

Vogelwaarnemingen

Aflevering 9, maart tot en met augustus 1997

Een kleine mijlpaal is bereikt: de 100.000ste waarneming is binnen. Een andere mijlpaal is het feit dat het oude papieren kaartjesarchief dat vanaf de jaren zeventig is opgebouwd door de Vogelwacht Limburg en de Vogelstudiegroep momenteel beetje bij beetje wordt geautomatiseerd. Zo langzamerhand

hopen we een zo compleet mogelijk overzicht te krijgen van de interessante vogelwaarnemingen in Limburg. Wellicht is dit voor sommigen een goede aanleiding om nog niet eerder ingestuurde oude waarnemingen alsnog in te sturen.

Hieronder volgt weer een overzicht van leuke vogelwaarnemingen uit de periode maart tot en met augustus 1997. Helaas hebben we weer flink moeten samenvatten. Het is immers onmogelijk alle

ruim 9.000 waarnemingen uit die maanden hier te bespreken. Maar wees gerust: alles is ingevoerd en komt zeker nog eens van pas!

Futen tot ganzen

Een fraai ogende opener is de **Geoorde Fuut**. Buiten de bekende broedgebieden werd de soort gemeld van de Bichterweert (4 ex. op 31 maart, SCL) en Eijsden (twee op 1 april, COJ). Helaas werd slechts één **Kwak** gezien, maar die hield het dan wel een tijdje uit, van 10 augustus tot het einde van de maand in Venlo (KOI). Sinds lange tijd loonde het zich weer om tussen de koeien te kijken, getuige de 4 **Koereigers** die zich op 11 en 12 mei tegenover Grevenbicht vertoonden (REN, SCL) en de vogel die tussen 9 en 15 juli Koningssteen aandeed (LIZ e.a.). We zijn uiteraard tevreden met de **Kleine Zilverreiger** die op 17 mei over het grindgat te Eijsden vloog (P. Schijvershof), maar gezien de grote aantallen die de laatste jaren in Noordwest-Europa worden gemeld, hadden het er best meer mogen zijn. De sloten van Ysselsteyn werden van 9 tot 11 maart opgefleurd door een **Grote Zilverreiger** (div. wrn.); wellicht hetzelfde beest dat in december '96 in de Groote Peel rondhing? Een andere waarneming kwam van 25 mei bij Meers (JAE). Een adulte **Purperreiger** verbleef op 5 augustus bij Middelaar (HUS). Het volgende rijtje **Zwarte Ooievaars** liet zich aanschouwen: 18 mei Meinweg (BOJ), 8 juli Pietersberg (KIK), 20 juli Bergerheide (G. Frenken) en 27 augustus De Banen (één aan de

grond en één overvliegend, LOV). In het vorige nummer stond een kort stukje over de mislukte broedpogingen van **Ooievaars** in Oost-Maarland en Thorn. Helaas is van het laatstgenoemde geval geen enkele waarneming in het Vogelarchief terug te vinden. Van de overige meldingen vallen vooral de 25 vogels op, die op Koninginnedag over het IJzerbos te Susteren vlogen (SME). Op 5 maart trokken 4 **Kleine Zwanen** over de Kleine Weerd, Maastricht (SEC, SCL). Een **Wilde Zwaan** zat van 16 tot 20 maart op Koeweide, Grevenbicht (CRT, SCL). **Taigarietganzen** konden nog één maal gescoord worden en wel op 1 maart bij Roosteren (19 ex., LIZ). Op dezelfde dag graasden nog minimaal 1500 **Kolganzen** te Stevensweert (REN, JAE).

Eenden tot roofvogels

Waar zaten de meeste **Bergeenden**? Juist ja, in de Bouxweerd en wel 85 stuks op 1 april (BOJ). Voor de **Smient** was dat Ool, met 500 vogels op 2 maart (ROJ). In augustus werden al 31 **Krakeenden** geboekstaafd, waarvan 17 ex. op de 8e te Eijsden (COJ). Begin april vertoefden 30 ranke **Pijlstaarten** op de Bouxweerd (BOJ, HUI). De eerste **Zomertaling** verkende op 3 maart De Locht bij Kerkrade (BEL). De rest van het voorjaar werden er zo'n 130 gemeld. Bij Venray is op 26 maart een mannetje **Krooneend** opgemerkt (ZWE). Eenzame **Eidereenden** dobberden op 27 april op de Houbenhof tegenover Stevensweert (REN) en op 23 augustus bij Koningssteen (S. Kemp). Een late **Brilduiker** dook op 17 mei bij Stevensweert op (SCA, VRE). In maart waren er geen **Nonnetjes**, maar op 6 april zat een vrouwtje op de grindgaten van Itteren en Eijsden (COJ, VEL). Vanaf half augustus werd op laatstgenoemde plek een **Grote Zaagbek** gezien, die weliswaar niet kon vliegen maar het vissen bepaald niet was verleerd (COJ). Het voorjaar leverde 11 **Zwarte Wouwen** op, in 1996 was dat meer dan het dubbele. De enige najaarswaarneming kwam van Broekhuizen vorst op 13 augustus (JAE). Ook **Rode Wouwen** vormden geen echte vetpot, met 37 vogels in de verslagperiode. Toch deelden de roofpieten rake klappen uit met de eerste **Vale Gier** voor Limburg die op 12 juni over Well zeilde (J. Benders), voorafgegaan door een **Slangenarend** op 19 april over de Deurnse Peel (RIC, SOM e.a.), weliswaar in Brabant, maar wij kijken niet op een kilometer tje. In mei werden nog vier **Blauwe Kiekendieven** doorgegeven, terwijl op 27 augustus alweer een

Koereiger te Koningssteen, juli 1997 (foto: M. Berlijn)

ex. over De Banen vloog (LOV). **Grauwe Kieken-dieven** waren met een lantaarntje te zoeken: 20 april Schinveld (QUA) en 2 juni Vijlen (PRV). Tussen 22 maart en 20 mei werden 16 **Visarenden** geturfd, gevolgd door waarnemingen op 9 juni (Hamert, KOI) en 15 juli (Koningssteen (COJ, SCL). De twee **Roodpootvalken** die op 18 mei over Sittard trokken moeten uiteraard worden vermeld (SCP), alsook het exemplaar van Ooijen op 29 mei (JAE). Tot 5 mei werden in totaal vijf **Smellekens** gezien. De eerste **Boomvalk** passeerde op 6 april de Deurnse Peel (RIC). De **Slechtvalken** van de Clauscentrale brachten twee jongen groot (VER) en we ontvingen een mei- en juniwaarneming van het DSM-terrein (S. Kemp). Van maart tot en met augustus werd een onvolwassen vogel van de Pietersberg gemeld (COJ, KOH, STN).

Rallen tot steltlopers

Op 10 april werd een vroege **Kwartel** bij Ospel ontdekt (GLN), die de voorbode was van een goed seizoen. Van 15 mei tot 9 augustus zijn er namelijk circa 100 doorgegeven, waaronder een melding van 2 oude met 4 jongen te Maasband (G. Janssen). Een **Porseleinhoen** sloop op 11 mei door de Astense Peel (M. Verbeeten). Verrassend was de **Kwartelkoning** die van 11 tot 22 juni in de Kleine Weerd te Maastricht zat te raspen. Overigens is dit op nog geen 3 km afstand van de vogel die in 1996 bij Heer werd gehoord. In maart werden ruim 1.600 overvliegende **Kraanvogels** opgemerkt, waarvan 90% op de 9e passeerde. Van de in totaal 39 **Kluten** zaten de meesten te Itteren op 23 maart (14 ex., G. Janssen, DOL). Opvallend qua datum is de waarneming van 2 ex. in de Kerkeweerd te Stokkem op 1 juni (SCP). Juni had overigens twee zeer aantrekkelijke zeldzaamheden in petto, te weten een **Vorkstaartplevier** op de 8e te Koeweide, Grevenbicht (SCP) en een **Griël** op de maisakkers van Bocholtz op de 30e (PRV)! De eerste **Kleine Plevieren** dribbelden op 2 maart bij Roosteren (VRE). Leuk zijn de **Zilverplevier** die op 6 april over de Haeselaar bij Echt vloog (EVE) en het beest dat op 4 juni te Kessenich bijtankte (VER). Een **Kanoet** maakte een tochtje naar laatstgenoemde plek op 5 en 6 mei zeker de moeite waard (BOJ, REN), terwijl van 20 tot 23 augustus een juveniel opdook bij Middelaar (HUS). Solitaire **Drieteenstrandlopers** op 5 mei te Kessenich (BOJ, REN) en 1 juni te Meers (G. Janssen) hadden eveneens een route door het binnenland

gekozen. Gedurende de drie eerste meiweken pleisterden maximaal 9 **Kleine** en 8 **Temmincks Strandlopers** bij, alweer, Kessenich. De voorjaarstrek van de **Kemphaan** hield aan tot 19 mei (max. 19 bij Grevenbicht op 4 maart, SCL). Op 11 juli zaten er twee bij de Mariapeel (NOO). In maart en april verstoppten zich zo'n 10 **Bokjes**. De Klauwenhof, Maaseik herbergde op 16 maart 65 **Watersnippen** (REN, SCA), terwijl daar op de 7e al 106 **Grutto's** waren geturfd (VER). Er werden 53 **Regenwulpen** doorgegeven, waarvan de bulk in april in het Peelgebied zat. De eerste **Bosruiters** arriveerden op 12 april bij Roermond (2 ex., BOJ). Voor **Steenlopers** moest je ook al op Kessenich wezen met 6 ex. op 27 april en een duo op 5 mei (BOJ, REN). Menigeen was jaloers op de waarnemer die op 19 augustus een juveniele **Grauwe Franjepoot** in de Grootte Peel ontdekte (NOO).

Meeuwen tot spechten

Tussen half maart en eind mei werden maar liefst 23 **Zwartkopmeeuwen** ontdekt. Oplettende waarnemers wisten ze ook in de nazomer te vinden: 27 juli Maaseik (REN) en 16 augustus Ool (S. Kemp). Net als in 1996 waren **Dwergmeeuwen** vrijwel afwezig. Op 6 en 19 april scheerden er vier over de plas bij Eijsden (COJ en JAE), op 11 april een bij Arcen (JAE) en op 16 augustus is er één bij Ool gezien (S. Kemp). De meeste **Geelpootmeeuwen** werden bij Koningssteen geteld (8 ex. op 14 juli, BEL). Een vroege **Grote Mantelmeeuw** verkoos op 27 juli Maaseik boven het ruime sop (REN). Een adulte **Grote Stern** werd op 13 augustus opgemerkt te Meers (COJ, SCL). Een **Noordse Stern** koos een binnenlandroute en trok op 21 mei over de Maas bij Arcen (JAE).

Bij Herkenbosch zat op 24 april de eerste **Zomertortel** van het jaar (BOJ), gevolgd door een vogel op de 25e bij Epen (PRV). Kon je vroeger nog groepen van enkele tientallen Tortels uit de velden jagen, dit jaar telde de grootste groep slechts 7 exemplaren! Een lekker vroege **Koekoek** liet zich op 8 april al horen bij Mesch (CRW), maar ook de drie verschillende waarnemingen op 11 april zijn het vermelden waard (SPO, SCL, COJ). Vanaf begin maart tot ongeveer half augustus was het broedgeval van de **Oehoe** op de Sint Pietersberg wereldnieuws. Wie heeft de twee trotse ouders met 4 gezonde jongen niet gezien? Een formaatje kleiner maar niet minder leuk waren de **Velduil** en op Koningsteen op 22

Hop (foto: K. Lemmens)

maart (VRE), bij Houbenhof, Stevensweert op 15 mei (SCP) en bij Meers op 25 mei (JAE).

Op 19 april vloog de eerste **Gierzwaluw** over de Grootte Peel (M. Verbeeten). Volgend op een catastrofale winter werden er maar ca. 20 waarnemingen van **IJsvogels** gedaan in de periode maart tot en met augustus. Slechts op 3 plaatsen ging het hierbij om broedgevallen. De waarnemers stonden perplex toen zij op 17 mei een **Scharrelaar** in de Deurnsche Peel tegen het lijf liepen (SOM e.a.). Limburg bleef niet achter. Op 5 juni werd een langstreckende Scharrelaar met grote ogen nagekeken door een verbaasde waarnemer die een wandeling maakte over de Kunderberg bij Voerendaal (P.H. Fuchs). Al even fraai waren de **Hoppen** net over de grens bij Brunssum op 20 april (SCA, QUA), bij Maasbree op 9 mei (GUJ), en bij Ooijen op 20 mei (JAE). Van een waarneming van een Hop bij Baneheide op 17 mei ontbreken helaas nog de details (PHI).

Voorjaars- en zomerwaarnemingen van de **Draaihals** ontbraken dit jaar geheel. Pas op 31 augustus was een vogelaar bij Maasbree zo gelukkig er een in het vizier te krijgen (BSJ).

Na de influx van **Middelste Bonte Spechten** bleven meerdere broedgevallen in Midden- en Zuid-Limburg niet uit (div. waarn.). In het vorige nummer van Limburgse Vogels werd hiervan reeds verslag gedaan.

Leeuweriken tot lijsters

Ook reeds in het bovengenoemde nummer van Limburgse Vogels besproken was de **Kortteenleeuwerik** van Grevenbicht op Koninginnedag en de daaropvolgende dag (SCL e.a.). De eerste **Oeverzwaluwen** werd dit jaar op 29 maart gemeld (DOL). Het zuidelijk gelegen Maastricht mocht de eerste **Boerenzwaluw** op 23 maart verwelkomen (COJ); Heel moest twee dagen langer wachten (HEI). Een waanzinnig grote groep van naar schatting 8.000 vogels foerageerde tijdens een slechtweelperiode op 19 april boven het grindgat bij Oost-Maarland (JAE). **Huiszwaluwen** werden vanaf 12 april gemeld (SCA).

Een zeer vroege overtrekkende **Duinpieper** werd op 4 april over Maastricht geclaimed (SCP), de drie andere voorjaarswaarnemingen werden op 17 april bij Eys, 7 mei bij de Beitel, Heerlen en op 23 mei bij Bocholtzerheide verricht (alle PRV). De eerste najaarswaarneming was al op 7 augustus bij Eygelshoven (BOJ) en het maximum die maand was 8 exemplaren bij Grevenbicht op de 31e (SCL). De enige waarneming van een **Roodkeelpieper** die het centrale archief bereikte was die van 27 april te Itteren (JAE). **Engelse Gele Kwikstaarten** werden opgemerkt bij Itteren (12 en 27 april, SCA, BEL), Grevenbicht (1 mei, BNS, SCA, SCL) en Koningssteen (17 mei, REN, BOJ). **Noordse Gele kwikken** waren erg schaars dit voorjaar met maximaal 30 exemplaren op 7 mei bij de Beitel, Heerlen (PRV). Bij Kessenich, net over de grens bij Koningssteen werd op 12 mei een schitterende **Citroenkwikstaart** ontdekt (MEE e.a.). Deze vogel werd de volgende dag ook nog gezien. De periode van 20 maart tot en met 12 mei was goed voor minimaal 6 **Rouwkwikstaarten**. Vanaf 10 april lieten **Nachtgalen** goed van zich horen (SCA), **Blauwborsten** waren al een maand eerder (vanaf 9 maart, KOI) aan het schitteren.

De **Beflijster** liet zich dit voorjaar wat meer dan gemiddeld zien; 24 waarnemingen met in totaal minimaal 44 exemplaren tussen 2 en 30 april. Een uitzonderlijk vroege Beflijster werd op 24 augustus overtrekkend bij Maria-Hoop geclaimed (EVE).

Zangers tot gorzen

De opmars van de **Orpheusspotvogel** ging dit jaar wat minder hard dan sommigen wellicht hadden verwacht. Er waren meldingen van Bocholtz op 5

Waterpieper, maart 1997, Neerharen (foto: K. Lemmens)

juni (PRV), bij Bisselt, Mook op 6 juni (P.P. van Laake) en bij Wittem op 24 juni (PRV). De trend die wij eerder meenden te ontdekken lijkt inderdaad door te zetten: **Braamsluipers** arriveren tegenwoordig later (de eerste op 24 april, BOJ) en **Grasmusen** juist vroeger (de eerste op 10 april, SCA) dan een aantal jaren geleden. De interesse voor de **Taigaboombkruipers** in Zuid-Limburg lijkt sterk toenemende. Slechts drie waarnemers namen de moeite te gaan kijken en ze door te geven (SCP, STN, JAE)! Territoriale **Buidelmezen** waren er dit jaar alleen in de Eysder Beemden/Petit Gravier (minimaal 3 paar) en in het Belgische Kerkeweerd tegenover Obbicht (twee, SCP). Trekkers werden daarnaast nog gemeld van Kerkeweerd (twee op 31 maart, SCP) en bij het MECC, Maastricht (twee op 27 augustus, SEC, SCL). Steeds vaker lijken in het voorjaar **Raven** op te

duiken. Wat te denken van 7 vogels op 17 maart op de Hamert (ALA) en duo's bij Ubachsberg (PRV), Baarlo (SCW) en wederom de Hamert (KOI, JAE)? Erg spectaculair mag de waarneming van een zingende **Roodmus** op het kerkhof van Horst genoemd worden (JAE). Vanaf 3 juni tekende zich een (kleine?) invasie van **Kruisbekken** af. Het maximum in die maand was 80 exemplaren bij Brunssum op de 27e en 28e (QUA). In juli en augustus waren de maxima 25 respectievelijk 35 exemplaren (HUS). **Ortolanen** kwamen dit jaar zeer slecht uit de verf. Er waren maar twee voorjaarswaarnemingen (27 april, BEL en 7 mei, PRV) en tot en met augustus maar drie najaarsgevallen (19 en 27 augustus, HUS en 23 augustus, BOJ).

Waarnemers

ALA: H. Alards, BEL: M. Berlijn, BNS: G. Boonsstra, BOJ: J. Boeren, BSJ: J. Bos, COJ: J. van der Coelen, CRT: H. Corten, CRW: H. Creuwels, DOL: M. Dolmans, EVE: P. Evers, GLN: A. Geleijns, GUJ: J. Gubbels, HEI: J. Heykers, HUI: J. Huijs, HUS: F. Hustings, JAE: J. Jansen, KIK: J.E. Kikkert, KOH: H. Koks, KOI: J. Kooistra, LIZ: L. Linnartz, LOV: T. Loven (ook trektelpost De Zoom, diverse tellers), MEE: D. B. I. & F. Meeuwissen, NOO: B. van Noorden, PHI: J. Phijl, PRV: Avifauna-karteerders Provincie Limburg, QUA: J. Quaedackers, REN: N. Reneerkens, RIC: J. van Rijswick, ROJ: J. Roemen, SCA: N. Schaafstra, SCL: R. Schols, SCP: F. Schepers, SCW: W. Scheres, SEC: C. van Seggelen (ook trektelpost Groote Peel, diverse tellers), SME: J. Smeets, SPO: L. Spoomakers, STN: B. Streutjens, SOM: P. van Someren, VEL: L. Verheggen, VER: W. Vergoossen, VRE: J. Vreken, ZWE: E. van de Zwet.

Ran Schols & Jo van der Coelen, Vogelarchief Limburg, p/a Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Postbus 882, 6200 AW Maastricht.

Coördinatie projecten en soortonderzoeken in Limburg

Projecten

Broedvogel Onderzoek Sovon

SOVON, Afdeling Monitoring A.J. van Dijk,
Rijksstraatweg 178, 6573 DG Beek-Ubbergen.
Tel. 024-6848111

Districtscoördinatoren Limburg

District Noord-Limburg:

P. Palmen & J. Jansen, Nieuwstraat 29,
5961 HJ Horst, Tel. 077-3987994

District Zuid-Limburg:

G. Kurstjens, Le Bron de Vexelastraat 27,
6042 AN Roermond, Tel. 0475-337579
of: Antwoordnummer 2505,
6573 ZH Beek-Ubbergen

Punt Transect Tellingen (PTT)

SOVON, t.a.v. W. Hagemeijer (adres: zie boven)

Watervogeltellingen

Coördinator Limburg:

T. Cuypers, Wilhelminalaan 26,
6107 AK Stevensweert. Tel. 0475-551579

Bekentellingen Zuid-Limburg

Leen Bakker, Van Heinsberglaan 15,
6301 VH Valkenburg. Tel. 043-6016882

Dwaalgasten en zeldzaamheden (DBA/CDNA)

Inlichtingen, contactpersoon:

M. Berlijn, Wilhelminastraat 9,
6285 AS Epen, Vaals. Tel. 043-4552511

Werkgroep Vogelarchief

Waarnemingen insturen naar:
Natuurhistorisch Genootschap,
Werkgroep Vogelarchief,
Postbus 882, 6200 AW Maastricht
Informatie: R. Schols, Houtstraat 37,
6127 EB Grevenbicht. Tel. 046-4859590

Soortonderzoeken

Kerkuil

Provinciale coördinator: H. Gillissen, Schutten-
daal 23, 6228 KC Maastricht. Tel. 043-3619597
Coördinator Noord-Limburg: M. Schols, Klaver-
pas 13c, 6652 EM Druten. Tel. 0487-515126
Coördinator Midden-Limburg: L. Verbeek,
Schepelstraat 13, 6077 GK St. Odiliënberg.
Tel. 0475-534391
Coördinator Zuid-Limburg: P. Steijnen,
Houterend 17, 6171 CP Stein. Tel. 046-4332155

Europese Kanarie

K. Lemmens, Wilhelminalaan 71,
6301 GH Valkenburg, Tel. 043-6012953

Oeverzwaluw

Coördinator Limburg:

J. Willems, Bellenkampweg 57, 6438 KE Oirsbeek.
Tel. 046-4422607

Huiszwaluw

Coördinator Limburg: W. Hamers, Postbus 5038,
6401 GA Heerlen. Tel. 045-5216615

Roek

Kolonietellingen: J. Ummels, Essendijk 15,
6243 BH Geulle. Tel. 043-3645606

Aalscholver

Slaapplaatstellingen: Frans Schepers, Cornwall-
plein 18, 6137 JW Sittard. Tel. 046-4528863

Kleine Zwaan

Slaapplaatstellingen: Ernest van Asseldonk,
Langen Dries 7, 6049 KS Herten.

Consulent Vogelbescherming

Regio Zuid en Oost-Nederland
Toon Voets, Postbus 591, 5000 AN Tilburg.
Tel. 013-5356225

LIMBURGSE VOGELS

Jaargang 8, nummer 3, november 1997

Artikelen

- 93 De Kokmeeuw in de Grootte Peel; over noodzaak en effecten van aantalsregulatie (*Carlo van Seggelen & Piet Zegers*)
- 103 De Raaf: toekomstige broedvogel in Limburg? (*Henk Alards*)
- 105 Provinciale broedvogelkartering van het Zuidelijk Heuvelland in 1997: *last but not least* (*Frank Ellenbroek & Boena van Noorden*)
- 114 Broedvogels in het Swalmdal (*Ernest van Asseldonk*)

Bijzondere waarnemingen

- 122 Citroenkwikstaart bij Kessenich (*Frank Meeuwissen*)
- 124 Vorkstaartplevier bij Grevenbicht (*Frans Schepers & Sandra Kemp*)

Vogelwaarnemingen

- 124 Aflevering 9, maart tot en met augustus 1997 (*Ran Schols & Jo van der Coelen*)